WERKPLAN 2024

FEANGREIDE FRYSLÂN

Inhoud

1 Inleiding 3
2 Aanpak en organisatie 5
3 Financiën 7
3.1 Financiering Veenweideprogramma 7
3.2 Kosten en financiering werkplan 2024 8
3.3 Personeelsinzet werkplan 2024 8
3.4 Financiële doorkijk algemene programma uitgaven 8
4 Programmalijn 1 Waterbeheer en klimaatadaptatie 9
Thema 1: Peilbeheer 9
Thema 2: Waterberging en klimaatadaptatie 10
Thema 3: Veenweide en het grondwatersysteem 10
5 Programmalijn 2 Bodem en grondgebruik 11
Thema 1: Veenoxidatie afremmen door bodemmaatregelen 11
Thema 2: Bodemvruchtbaarheid/Bodem in balans 11
Thema 3: Draagkracht en gewas 12
Thema 4: Maisteelt, chemie en biodiversiteit 12
6 Programmalijn 3 It Nije Buorkjen 14
Thema 1: Verdiencapaciteit landbouw behouden en verbreden 14
Thema 2: Landbouw en water 15
Thema 3: Kringlooplandbouw 15
7 Programmalijn 4 Natuur en biodiversiteit 17
Thema 1: Natuur, biodiversiteit en landschap 17
Thema 2: Landschap, cultuurhistorie en archeologie 19
8 Programmalijn 5 Integrale gebiedsaanpak 20
8.1 Aldeboarn–De Deelen 21
8.2 Hegewarren 24
8.3 Groote Veenpolder 26
8.4 Idzegea 28
8.5 Akkrumer Goedland 30
8.6 Leechlân Grou-Warten 33
9 Programmalijn 6 Onderzoek en monitoring 36
10 Programmalijn 7 Leefomgeving en funderingen 38

Bijlage 1 Overzicht kosten en financiering werkplan 2024 42
Bijlage 2 Overzicht personeelsinzet werkplan 2024 43
Bijlage 3 Overzicht financiering en bestedingen Veenweideprogramma 44
Bijlage 4 Overzicht financiële doorkijk Veenweideprogramma 45

1 Inleiding

In het Veenweideprogramma 2021-2030 is als ambitie benoemd dat er op de lange termijn (2050) sprake is van een blijvend evenwicht in het Friese veenweidegebied. Een evenwicht waarin veenafbraak, bodemdaling en CO2-uitstoot nagenoeg zijn gestopt. De kwaliteiten van landschap en natuur zijn verbeterd, funderingen worden niet verder aangetast, de landbouw heeft een duurzaam toekomstperspectief met een solide verdienmodel en de leefbaarheid en vitaliteit staan op een hoog peil. Belangrijk onderdeel van de aanpak is het verhogen van het gemiddelde grondwaterpeil in de gebieden met dik veen tot zo'n veertig centimeter onder het maaiveld.

In 2023 is het Fries Programma Landelijk Gebied (FPLG) vastgesteld. De veenweidedoelstellingen zijn hier een onderdeel van. Momenteel is er een nauwe samenwerking tussen het FPLG en Veenweide, onder meer met betrekking tot de kennis- en innovatieagenda en de gebiedsgerichte aanpak.

Uitvoering centraal
Zoals aangegeven in het vorige werkplan staat ook voor het komend jaar de uitvoering centraal. Sinds 2016 is de Co2 uitstoot in het Friese Veenweidegebied met 8 % afgenomen, terwijl het in de overige veenweidegebieden in Nederland gelijk is gebleven. Dit betekent dat de eerste effecten van vernatting via pilots e.d. zich inmiddels manifesteren. Wij gaan het komend jaar kijken of wij de gebiedsprocessen kunnen versimpelen en versnellen om zodoende met onze beperkte middelen te komen tot uitvoering. De Compensatiesystematiek Veenweide – die wij samen met de landbouw hebben ontwikkeld – speelt daarbij voor ons een belangrijke rol.

Nieuwe ontwikkelingen
Zowel op Rijksniveau als binnen de provincie is er veel aandacht voor de opgaven in de Friese veenweide. Naast het integrale Veenweideprogramma is er een aantal andere ontwikkelingen in het gebied waar verschillende publieke en private partijen bij betrokken zijn die raken aan de opgave van het Veenweideprogramma. Een aantal van deze ontwikkelingen zijn de ambities van het Rijk om te komen tot een Nationaal Park nieuwe stijl, de stimulans van het Rijk vanuit het Groeifonds voor het consortium NL2120 en het Europese project Nbracer. Het komend jaar wordt het van belang deze initiatieven goed op elkaar af te stemmen.

Er zijn dit jaar twee belangrijke ontwikkelingen die de inhoud, voortgang en prioritering van het voorliggende werkplan kunnen bepalen. Allereerst is dat de notificatie van de Compensatiesystematiek Veenweide in Brussel. Zowel de planning van dit traject als het oordeel van de Europese Commissie bepalen in belangrijke mate hoe voortvarend wij aan de slag kunnen in gebiedsprocessen. De tweede ontwikkeling betreft de toekenning vanuit het Rijk van de maatregelpakketten Veenweide Fryslân (€ 66 miljoen). Er ligt een positief advies vanuit het Ministerie van LNV voor dit pakket, maar het is onduidelijk wat de hoogte is van de beschikking en wanneer het geld beschikbaar is. Toekenning is niet alleen van belang voor de gebieden zelf, maar ook om een keuze te maken hoe verder de programma-organisatie Feangreide Fryslân in te richten.

Funderingen
In december 2022 hebben het algemeen bestuur (AB) van het Wetterskip en Provinciale Staten de aanpak Funderingen vastgesteld. Hiermee hebben zij de verantwoordelijkheid uitgesproken om actief huiseigenaren te ondersteunen bij het onderzoek naar funderingsschade en het bieden van een oplossing voor een aantal 'urgente gevallen'. De gemeenten hebben deze actieve aanpak op hoofdlijnen ondersteund. In 2024 krijgen de eerste elementen van deze aanpak vorm, onder meer door het openen van een funderingsloket en een regeling voor het doen van onderzoek naar de staat van de fundering. Vanwege de omvang van de funderingsaanpak is ervoor gekozen om vanaf

2024 deze aanpak in een aparte programmalijn onder te brengen. In programmalijn 7 gaan we nader in op deze aanpak.

Status werkplan
Het Veenweideprogramma 2021-2030 vormt het vertrekpunt voor dit werkplan. Dit werkplan 2024 geeft weer wat er in 2024 gedaan wordt om de doelen van het Veenweideprogramma te realiseren en wat hiervoor nodig is (capaciteit en middelen). Het werkplan is bedoeld om inzicht te geven in de uitvoering van de Veenweideopgave aan alle direct betrokken bestuurders. Op advies van het Bestjoerlik Oerlis Feangreide wordt het ter vaststelling aangeboden aan het college van Gedeputeerde Staten, het dagelijks bestuur (DB) van Wetterskip Fryslân en colleges van burgemeester en wethouders van de zeven (acht[1]) betrokken Veenweidegemeenten.

[1] Gemeente Tytsjerksteradiel treedt voor de funderingsaanpak ook toe als deelnemende overheid.

2 Aanpak en organisatie

Voor een integrale bestuurlijke afweging is een Bestjoerlik Oerlis Feangreide (BOF) in het leven geroepen. Hierin zitten een gedeputeerde van de provincie, een dagelijks bestuurslid van het Wetterskip, een afgevaardigde van de zeven landbouwpartijen, een afgevaardigde van de natuur- en milieupartijen, een wethouder namens de Veenweidegemeenten en een afgevaardigde van de recreatiesector.

De programmamanager Veenweide is samen met het Regieteam Veenweide verantwoordelijk voor de programmaorganisatie en is secretaris van het BOF. Daarnaast is de programmamanager eindverantwoordelijk voor de programmaorganisatie, waarin vijf van de zes partijen uit het BOF werken aan de uitvoering.

In 2022 is het Samenwerkingsplan Veenweide door de betrokken partijen vastgesteld. Dit Samenwerkingsplan is een set van proces- en werkafspraken op hoofdlijnen tussen alle betrokken partijen.

Organisatie
Voor de programmaorganisatie is het van belang om de financiële programmabeheersing beter op orde te krijgen. In 2023 zijn de financiële stromen richting het programma flink toegenomen, onder meer door de toekenning van de zogeheten versnellingsgelden en de ontwikkeling van het programma funderingen. Gebleken is dat er verschillen zijn in de manier waarop de verschillende projectteams de administratie voeren. In 2024 worden aanbevelingen om eenduidig te werken uitgevoerd.

Daarnaast is het van belang om de organisatie voor te bereiden op een goede vervlechting met de programmaorganisatie van het Frysk Programma Landelijk Gebied. Op dit moment zijn er korte en informele lijnen tussen beide organisaties. Komend jaar gaan we dit verder uitwerken.

Gebiedsprocessen
Het gebiedsgericht werken is het kloppend hart van de Friese veenweideaanpak. In programmalijn 5 gaan we daar verder op in. Belangrijke aandachtspunten daarbij zijn de realisatie van de gebiedsplannen in onder meer Aldeboarn-De Deelen en Idzegea en het werken aan – financiële – projectbeheersing. Daarnaast wordt er via pilots ook gewerkt aan de uitvoering van onderdelen van het Veenweideprogramma. Een belangrijk onderdeel van de gebiedsgerichte uitwerking van de doelstellingen is de toepassing van de zogeheten Compensatiesystematiek Veenweide (CSV). De CSV komt naar verwachting beschikbaar in het najaar van 2024 na de notificatie door Brussel. Naast het kunnen toepassen van de CSV in de gebiedsprocessen is het kunnen beschikken over voldoende compensatiegrond essentieel.

Het gebied Brekkenpolder komt in dit werkplan niet terug als Kansrijk gebied. Reden hiervoor is dat er te weinig draagvlak in het gebied is om te komen tot het gezamenlijk opstellen van een plan van aanpak. Wel spelen we een actieve rol naar de agrarisch ondernemers in het gebied bij eventuele aankoop van grond en het experimenteren met waterinfiltratie.

Daarnaast is er met Akkrumer Goedland een nieuw Kansrijk gebied toegevoegd aan het programma. Akkrumer Goedland is ook pilot in het kader van het eerdergenoemde consortium NL2120. Ten slotte is ervoor gekozen om geen verdere actieve invulling te geven aan de veenweidedoelstellingen in de polder Heawei/Prikkewei, gezien de beperkingen in het budget het komend jaar.

Communicatie

Het Veenweideprogramma kent een groot aantal stakeholders die we via verschillende kanalen bij het programma betrekken. We maken daarbij onderscheid in programmacommunicatie gericht op alle betrokken partners, medewerkers en belangstellenden, en gebieds- en projectcommunicatie gericht op het betrekken van specifieke stakeholders bij een gebiedsproces of (onderzoeks)project.

In 2022 is er samen met stakeholders een geactualiseerd kernverhaal en een herkenbaar gezicht (huisstijl) voor het Veenweideprogramma ontwikkeld.

Dit kernverhaal is de leidraad voor ons handelen en voor de communicatie.

- De boodschap: gezamenlijke verantwoordelijkheid, we doen het samen met de Mienskip, integraal en van onderop.
- Het verhaal: noodzaak laten zien, waarom doen we de dingen zoals we ze doen en eenduidige boodschappen, maar ook de knelpunten (verschillende belangen).
- Randvoorwaarden: eerlijk, ruimte voor discussie, respect en begrip, open en transparant.

3 Financiën

3.1 Financiering Veenweideprogramma

Een van de doelstellingen van het Veenweideprogramma is het binnenhalen van financiële middelen die nodig zijn om het Veenweideprogramma te realiseren. Wij richten ons daarbij op het Rijk, Europa en private en maatschappelijke instellingen. Voor 2024 zijn de belangrijkste financiële stromen het Transitiefonds Landelijk Gebied en het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB).

De meest recente prognose van het bedrag dat nodig is om te komen tot realisatie van het Veenweideprogramma inclusief funderingsherstel, is € 1,9 miljard. Dit is een groot bedrag, dat onder meer is gebaseerd op de integrale doelstellingen, dus ook de aanpak stikstof, biodiversiteit, natuurherstel- en inrichting, sociaal-economisch etc. De onderbouwing hiervan is terug te lezen in het FPLG en is onder meer gebaseerd op de Compensatiesystematiek Veenweide (CSV).

Het Friese Veenweideprogramma wordt in de basis gefinancierd door het Wetterskip Fryslân en de provincie Fryslân en is voor de realisatie van de doelstellingen voornamelijk afhankelijk van het Rijk en Europa. In bijlage 3 is een totaaloverzicht opgenomen van de financiering van het Veenweideprogramma.

Wetterskip, gemeenten en provincie

Tot dusver is door het Wetterskip, Gemeenten en de Provincie samen zo'n € 66 mln. beschikbaar gesteld voor het Veenweideprogramma sinds de instelling in 2015. Te weten:

- Uitvoeringsbijdrage tot 2030 (Wetterskip en provincie) € 25 mln.
- Bestuursakkoord provincie 2015–2019 € 12 mln.
- Bestuursakkoord provincie 2019–2023 € 10 mln.
- Funderingen (Wetterskip, gemeenten en provincie) € 14,5 mln.
- Hoogwatercircuits (Wetterskip) € 4,5 mln.

Rijk

Tot dusver zijn financiële bijdragen ontvangen vanuit de volgende programma's:

- Klimaatenvelop;
- Klimaatakkoord (Impulsgelden);
- Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland;
- Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw;
- Versnellingsgelden Transitiefonds.

Voor 2024 is het van belang dat er gebruik kan worden gemaakt van de middelen van het Transitiefonds. Fryslân heeft een aanvraag van € 66 mln. ingediend voor de veenweideaanpak voor de jaren 2024 en 2025. Medio februari wordt een nadere onderbouwing hiervan bij het Rijk aangeleverd. Het is nog niet helder op welk moment volgend jaar het bedrag wordt beschikt.
In totaal is tot dusver zo'n € 60 mln. door het Rijk beschikbaar gesteld voor de uitvoering van het Veenweideprogramma in Fryslân.

Europa

Vanuit Europa zijn diverse fondsen beschikbaar die de doelstellingen van het Veenweideprogramma dichterbij brengen en onderdeel zijn van de huidige financiering in gebieden. De belangrijkste hiervan zijn Life (natuur, milieu en klimaatsubsidie), Horizon (innovatie), POP (plattelandsontwikkelingsprogramma) en diverse landbouw- en natuurprogramma's (gemeenschappelijk Landbouwbeleid, GLB).

Vanaf 2024 zijn specifiek middelen beschikbaar voor agrarisch ondernemers op de veenweide vanuit het GLB. Deze middelen, de 'Samenwerkingsmaatregel Veenweide GLB' genaamd, zijn bedoeld om landbouwbedrijven te ondersteunen met de overgang naar meer natuurinclusief boeren. In totaal is € 426 mln. beschikbaar voor de agrarische bedrijven in Nederlands veenweidegebied in de periode tot 2028. Een belangrijk deel daarvan komt beschikbaar via gebiedspilots. De openstelling is in mei 2024 en wordt voorbereid door de programma-organisatie, samen met betrokkenen in de gebieden.

Naast deze middelen is ook GLB-geld beschikbaar voor de zogeheten 'niet grondgebonden' maatregelen GLB. In de praktijk zijn dit vooral maatregelen die zijn bedoeld om te komen tot een overgang naar duurzame vormen van landbouw. Voor Fryslân bedraagt dit € 52,3 mln. voor de periode tot 2028.

3.2 Kosten en financiering werkplan 2024

De geraamde exploitatiekosten voor uitvoering van het werkplan 2024 bedragen € 5,5 mln. exclusief personele kosten. Daarnaast wordt € 400.000 geïnvesteerd in het veenweidegebied door het Wetterskip. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van de kosten en financiering van het werkplan 2024.

3.3 Personeelsinzet werkplan 2024

Voor uitvoering van het werkplan 2024 is een totale personele inzet geraamd van ca. 26 fte. Er wordt personele inzet geleverd door provincie, Wetterskip en gemeenten. Door de provincie wordt ca. 12 fte geleverd, het Wetterskip levert ca. 13 fte en door gemeenten en derden wordt ca. 2 fte geleverd. Daar bovenop is nog ca. 9 fte provinciale personele inzet geraamd op de gebiedsprojecten Aldeboarn-De Deelen, Hegewarren en Idzegea die worden gefinancierd uit de projectmiddelen. In bijlage 2 is een overzicht opgenomen van de personele inzet en kosten per onderdeel.

3.4 Financiële doorkijk algemene programma uitgaven

Met de invulling van het werkplan 2024 zijn de beschikbare provinciale middelen voor uitvoering van het programma (excl. funderingsaanpak en gebiedsprojecten) vrijwel volledig geprogrammeerd. Voor de resterende periode tot 2030 zijn nog maar beperkt middelen beschikbaar. De verplichtingen die doorlopen de komende jaren kunnen worden gefinancierd, maar zonder aanvullende financiering zal het Veenweideprogramma vanaf 2025 niet op het gewenste niveau gecontinueerd kunnen worden. Dit is onder andere afhankelijk van de toekenning van middelen door het Rijk voor het maatregelpakket Veenweide, dat in het kader van het NPLG is ingediend. Mocht er geen extra financiering beschikbaar komen, dan zal dit grote gevolgen hebben voor het vervolg. Als er geen Rijksmiddelen beschikbaar komen, betekent dit niet dat de opgave daarmee ook verdwijnt. De bodem in het veenweidegebied blijft ook dan nog dalen, met de nodige consequenties. In 2024 worden een aantal scenario's ontwikkeld of en in welke vorm het Veenweideprogramma kan worden voortgezet.
In bijlage 4 is een overzicht opgenomen van de financiële doorkijk.

4 Programmalijn 1 Waterbeheer en klimaatadaptatie

Het toekomstige waterbeheer moet eraan bijdragen dat veenoxidatie en de nadelige effecten hiervan zo veel mogelijk worden tegengegaan. Daarbij streven we naar een watersysteem dat alle functies in het veenweidegebied zo goed mogelijk blijft bedienen, én dat klimaatbestendig is. We gaan meer waterberging creëren zodat het verlies van berging door hogere peilen gecompenseerd wordt. Daarnaast gaan we aan de slag met klimaatadaptatie, zodat we goed zijn toegerust op toenemende weersextremen (nat en droog). In juli 2023 heeft het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân de visie Fryslân Klimaatbestendig 2050+ vastgesteld. Deze is gebaseerd op een analyse van het (grond)watersysteem van Fryslân en de toekomstige klimaatontwikkelingen. Deze visie vraagt de komende tijd om nadere concretisering en de hierbij behorende besluitvorming. Daarbij worden ook besluiten verwacht die van belang zijn voor het veenweidegebied.

Thema 1: Peilbeheer

Voor het beperken van de veenoxidatie is het belangrijk dat het veen natter wordt gehouden. Uit ervaringen van de recente droge zomers hebben we gemerkt dat agrarisch ondernemers in droge perioden hogere peilen wensen. Hoofdlijn van het peilbeheer in het veenweidegebied is dat we de komende jaren via maatwerk zoveel mogelijk willen proberen te komen tot een grondwaterstand van gemiddeld 40 cm onder maaiveld in de gebieden met een veenpakket dikker dan 80 cm en een kleidek dunner dan 40 cm (ca. 26.000 ha). Maatwerk houdt o.a. in dat we gedurende het jaar de peilen flexibel aanpassen. In droge tijden willen we voorkomen dat de grondwaterstand te ver wegzakt en in natte perioden willen we voorkomen dat de grondwaterstand te hoog wordt. We hanteren daarbij het principe ‘Hoog Als het Kan, Lager Als het Moet’ (HAKLAM).

Naast peilverhoging zal waterinfiltratie een belangrijke maatregel zijn om daadwerkelijk het grondwaterpeil naar het niveau van 40 cm minus maaiveld te krijgen. Hiervoor wordt een landelijk project (VIPNL Revisit WIS) opgezet om de kennisvragen die er zijn rondom Waterinfiltratiesystemen (WIS) te beantwoorden. Specifiek voor de Friese situatie werken we in de Hegewarren aan een proef- en demolocatie waar verschillende systemen naast elkaar worden aangelegd.

Voor het beschermen van houten paalfunderingen is het belangrijk dat bij woningen met houten funderingen de grondwaterstand hoog genoeg is om de fundering nat te houden. Uit een aantal verkenningen (o.a. afgelopen jaren in de Groote Veenpolder) blijkt dat steeds meer paalfunderingen te maken kunnen krijgen met droogstand. Met andere woorden: de effectiviteit van hoogwatervoorzieningen rondom woningen wordt steeds minder. In 2023 is door het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân besloten tot een aanpak van hoogwatercircuits om hiermee het waterbeheer ten behoeve van woningen in het buitengebied te optimaliseren en te zorgen voor een robuust en kosteneffectief watersysteem.

Acties 2024:

- We continueren in acht proefgebieden van 70 tot 600 ha het opdoen van ervaringen met flexibel peilbeheer (HAKLAM). Met Boeren Meten Water (BMW) meetpinnen worden (grond)waterstanden en het bodemvocht gemeten. Naast het meten van grondwaterstanden zal ook de CO2-uitstoot worden gemeten. Onderdeel van de proeven is ook om te onderzoeken welke rol agrarisch ondernemers zelf kunnen spelen bij het peilbeheer. In 2023 zal gerapporteerd worden over de eerste ervaringen.
- Faciliteren van initiatieven van onderop waar groepen agrarisch ondernemers willen experimenteren met flexibel peilbeheer, gericht op hogere grondwaterstanden of andere initiatieven die bijdragen aan de doelen van het Veenweideprogramma.
- Voortzetting van het project Boeren Meten Water, waarbij in een aantal gebieden meetpinnen zijn geplaatst om grondwaterstanden en bodemvocht te meten. Doel van dit

project is om samen met de betrokken agrarisch ondernemers meer inzicht te krijgen in het gedrag van het grondwater.
- Ondersteunen VIPNL Revisit WIS en aanleg proef- en demoveld met verschillende WIS-systemen in de innovatiepolder Hegewarren.
- Wij doen mee met onderzoek onder de naam 'Veenweidesloot van de toekomst'. Veranderingen van het peilbeheer kunnen consequenties hebben voor de stabiliteit van de oevers. Ook kan het een toename van de baggeraanwas tot gevolg hebben. Dit project is afhankelijk van toekenning van financiering door het ministerie van LNV.
- Uitgangspunten voor het peilbeheer in het veenweidegebied worden ter bestuurlijke vaststelling aangeboden, in samenhang met de compensatiesystematiek Veenweide (CSV).
- In 2024 wordt gestart met de aanpak hoogwatercircuits. Aanvullend aan de middelen vanuit Veenweide heeft het Wetterskip jaarlijks € 900.000 beschikbaar voor de aanpak hoogwatercircuits.

Thema 2: Waterberging en klimaatadaptatie

Zowel door maaivelddaling als door peilverhoging neemt de capaciteit voor waterberging af. Het watersysteem is daardoor minder goed in staat om zware buien te verwerken. Door klimaatverandering zien we daarnaast een toenemende watervraag in droge periodes, maar ook een toename van extreem natte perioden. We schatten in dat om deze veranderingen op te kunnen vangen in het veenweidegebied met een dik veenpakket, in totaal 2% extra waterberging (1360 ha) nodig is. Maar extra waterberging (in de vorm van extra open water) is niet de enige oplossingsrichting. Ook acceptatie van een toegenomen kans op wateroverlast in sommige gebiedsdelen kan een oplossingsrichting zijn, bijvoorbeeld in combinatie met het afwaarderen van de grond. De vraag hoe invulling gegeven kan worden aan klimaatadaptatie is onderdeel van de gebiedsprocessen.

Extra waterberging kan worden gerealiseerd door verbreding van sloten, het graven van nieuwe sloten of met de aanleg van waterbergingsgebieden. Een combinatie ligt voor de hand met de aanleg van meer sloten die nodig zijn om een grondwaterstand van 40 cm te realiseren.

Acties 2024:
- In beeld brengen van de gevolgen van peilverhoging en klimaatverandering voor de waterhuishouding ten behoeve van het gebiedsplan voor Idzegea.

Thema 3: Veenweide en het grondwatersysteem

Uit de Grondwaterstudie blijkt dat het veenweidegebied een belangrijke functie heeft in het Friese grondwatersysteem. Het gebied ligt lager dan het oostelijk gelegen zandgebied en het noordwestelijk gelegen zeekleigebied. Daardoor stroomt diep grondwater naar het veenweidegebied; jaarlijks ca. 73 mln. m3 grondwater (kwel). Als de veenlaag verdwijnt ondervindt het diepe grondwater minder weerstand om naar boven te stromen. Bij de huidige veenoxidatie en een gematigd klimaatscenario zal in 2085 de toestroom van grondwater met 50% toenemen; zoute kwel komt steeds verder landinwaarts en de verdroging van de zandgronden in Fryslân neemt toe.

Acties 2024:
- Voor 2024 zijn geen specifieke acties met betrekking tot het grondwatersysteem voorzien.

5 Programmalijn 2 Bodem en grondgebruik

Bodem en beheer vormen een belangrijke sleutel voor het toekomstperspectief van de melkveehouderij, maar bieden ook kansen voor het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen. We onderzoeken en stimuleren maatregelen die veenafbraak verminderen én we werken aan maatregelen voor verbetering van de vruchtbaarheid en draagkracht van de bodem. In 2021 zijn we gestart met de proeftuin Bodem in samenwerking met o.a. de initiatiefgroep van de agrarisch ondernemers uit de Groote Veenpolder. Hier voeren we meerdere onderzoeken uit.

Thema 1: Veenoxidatie afremmen door bodemmaatregelen

Klei in veen: De proef met klei in veen in Delfstrahuizen is één van de twee landelijke 'meetsites' voor VIPNL en het NOBV. Op deze locatie onderzoeken we de effecten van klei op bodemprocessen en de impact ervan op het vasthouden van koolstof en de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. In de proeftuin Bodem hebben we een demoveld aangelegd, waar voornamelijk de technische en landbouwkundige effecten gemeten worden. Het concept van een meet- en demonstratiesite vormt een integraal onderdeel van de VIPNL-aanpak.

Overlagen: Het overlagen van veengronden met zand, zavel of kleigrond is in het verleden al wel veelvuldiger gebeurd, vaak om de bodemkwaliteit te verbeteren of om het perceel te verhogen en daarmee de drooglegging en draagkracht te verbeteren. Zo ook in de Groote Veenpolder, waar de aanvoer van overtollige goedkope grond uit de Noordoostpolder wordt gebruikt. Met VIPNL onderzoeken we (o.a. met de provincie Overijssel) effecten van het overlagen als methode om de veenafbraak te beperken. Dit onderzoek loopt tot en met 2026.

Profielkeren: Bij profielkeren brengen we veengrond naar de diepte en de onderliggende zandlaag naar boven en onderzoeken we het beperken van bodemdaling en veenoxidatie. Verkennend onderzoek door WENR (rapport 31034, 2021) wijst uit dat dit een effectieve maatregel kan zijn, maar mogelijkerwijs ook (negatieve) effecten kan hebben op andere beleidsdoelstellingen. Daarom doen we praktijkonderzoek. In het najaar van 2023 is het proef- en demonstratieveld aangelegd. Dit onderzoek loopt tot en met 2026.

Optimum bodemleven: We onderzoeken wat het effect van bodemmaatregelen is op het microbieel bodemleven. Onderzoek naar microbieel leven in veenbodems (NOBV 2021), onthult het concept van 'snelle snackers' en 'trage veeneters'**.** Om meer inzicht te krijgen in deze processen gaan we in bestaande bodemproeven met referenties een nieuwe testmethode inzetten.

Indicatief CO2 meten: Alle bodemmaatregelen die beproefd worden hebben uiteindelijk het doel om afbraak van veen tegen te gaan en daarmee broeikasgasemissies te voorkomen. Uiteindelijk willen we dat deze maatregelen gemeten worden door het NOBV. Om zicht te krijgen op effecten doen we indicatieve CO2-metingen van proefpercelen en vergelijken we met referentiepercelen.

Acties 2024:

- Begeleiden proeven VIPNL, excursies organiseren en resultaten delen. Tevens starten met indicatieve CO2-metingen (2024-2025) op 'oude' velden en de nieuw aangelegde.
- Voorzetten van lopende projecten.

Thema 2: Bodemvruchtbaarheid/Bodem in balans

Duurzaam bodembeheer: Met het verbeteren van de bodemconditie werken we aan bodemvruchtbaarheid, waterbergend vermogen en het voorkomen van scheurvorming in de toplaag. Bijvangst is het verminderen van meststoffenuitspoeling en -afspoeling, terwijl we

tegelijkertijd de biodiversiteit boven- en ondergronds versterken. We ondersteunen daarom twee projecten ‘Duurzaam bodembeheer in Aldeboarn-De Deelen’ en ‘Bodem in balans’.

Verbeteren vochttoestand en het bewerken van mest: Met het Louis Bolk Instituut (LBI) en een groep van zes agrariërs onderzoeken we maatregelen voor het verbeteren van de capillaire werking van de bodem, het vasthouden/bufferen van vocht en het voorkomen van hydrofobie (waterafstotendheid). Mestbewerking beproeven we voor verbetering van de toplaag.

Acties 2024:

- Voortzetten van lopende projecten.

Thema 3: Draagkracht en gewas

Demo draagkracht: Draagkracht van veenbodem bepaalt mede de mate van schade die kan optreden bij vernatting. Klei in de toplaag, maar ook type vegetatie, beworteling, bodemleven, mate van beweiding, etc. zijn van invloed. Uit een studie van de Stichting Weidegang blijkt dat weiden een essentiële rol speelt bij het behouden en verbeteren van de draagkracht. Op de innovatieboerderij in de Hegewarren gaan we een demonstratieveld aanleggen om de effecten zichtbaar te maken.

Weide en Water: Dit onderzoek met o.a. Veenweiden Innovatiecentrum (VIC), Wageningen University & Research (WUR), en Louis Bolk Instituut gaat de effecten van peilverhoging op draagkracht, gewasopbrengst en kwaliteit meten. Hierdoor kunnen we schadeberekeningen beter afstemmen op de specifieke eigenschappen van elke grondsoort en tegelijkertijd 'tools' ontwikkelen om schade te voorkomen. Dit is een onderzoek van VIPNL, waar wij inhoudelijk bijdragen, maar niet financieel.

De Welle: We onderzoeken ook de effecten van vernatting op de draagkracht van de bodem en de vegetatieontwikkeling in de proeftuin De Welle, gelegen nabij Woudsend. Hier werken boeren, een loonwerker en graszaadteler Barenbrug al een aantal jaren aan dit vraagstuk. Deze aanpak zetten we voort in 2024, waarbij we ook de resultaten van de afgelopen jaren breed zullen uitdragen.

Acties 2024:

- Aanleggen demonstratieveld om de effecten van beweiding op draagkracht in kaart te brengen.
- Voortzetten lopende projecten.
- Inhoudelijk bijdragen aan het VIPNL-onderzoek ‘Weide en Water’.

Thema 4: Maisteelt, chemie en biodiversiteit

Praktijknetwerk: Het Praktijknetwerk Duurzame Snijmaisteelt Veenweide is een enthousiaste groep van boeren en loonwerkers die mais telen zonder diepe grondbewerkingen en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen minimaliseren en biodiversiteit versterken. Zij testen verschillende machines, mengteelten en combigewassen. Jaarlijks legt het praktijknetwerk verspreid over het veenweidegebied verschillende demonstratievelden aan en deelt de resultaten via excursies en bijeenkomsten.

Stimuleren biodiversiteit: In samenwerking met de Bond Friese VogelWachten (BFVW), LTO en melkveehouders wordt onderzocht wat de mogelijkheden zijn voor het versterken van biodiversiteit en broedsucces bij maisteelt. Het aanleggen van kruidenstroken op maispercelen had een dusdanig positief effect op de overlevingskansen van de weidepullen, dat we komend jaar met de collectieven willen toewerken naar een pakket vanuit het agrarisch natuurbeheer (ANLb) gekoppeld aan maisteelt.

Acties 2024:

- Stimuleren teelt van nieuwe energie- en eiwitgewassen passend bij de Veenweideopgaven.
- Stimuleren van duurzame maisteelt voor minimale grondbewerking en een gewasbeschermingsmiddelenvrije maisteelt.
- Ontwikkelen van ANLb-pakket voor kruidenranden bij maisteelt.

6 Programmalijn 3 It Nije Buorkjen

We zetten met deze programmalijn in op een landbouw die past bij de gewijzigde omstandigheden als gevolg van o.a. peilverhoging in het gebied, en tegelijk een duurzaam toekomstperspectief houdt voor de agrarische bedrijven in het veenweidegebied.

Thema 1: Verdiencapaciteit landbouw behouden en verbreden

Compensatiesystematiek Veenweide (CSV): In 2023 hebben we de CSV ontwikkeld en deze wordt in 2024 ter bestuurlijke vaststelling voorgelegd. Daarna volgt nog het voorleggen van de systematiek aan de Europese Commissie voor de staatssteuntoets. De systematiek voorziet in het compenseren van de negatieve effecten van peilverhoging op het inkomen van de agrarisch ondernemer én de waarde van de grond (vermogen).

De CSV is een systematiek die beschikbaar is ter vervanging van de nadeelcompensatieregeling van het Wetterskip Fryslan. De CSV wordt ingezet als onderdeel van een integraal gebiedsproces. Voordat deze systematiek wordt toegepast wordt gezamenlijk ingezet op 'mitigatie'; hoe kunnen wij schade als gevolg van het natter worden van de bodem zoveel mogelijk voorkomen. Ook wordt er gekeken hoe op creatieve wijze schade beperkt kan worden. De CSV is vervolgens beschikbaar als compensatie van boeren, grondeigenaren en –gebruikers.

Monitoring gevolgen peilverhoging: Om de inkomensschade te berekenen zijn data over gewasopbrengst, kwaliteit en draagkracht van belang. Beschikbare data zijn verouderd en veelal afkomstig van andere typen veengronden dan de Friese. Daarom voeren we een monitoringsprogramma uit in Aldeboarn-De Deelen, Idzegea en proeftuin De Welle.
Daarnaast monitoren we de ontwikkeling van leverbot en salmonella en maken we deel uit van een landelijk PPS 'Wijs met wormen' ter bevordering van het handelingsperspectief bij preventie en bestrijding met een zo laag mogelijke belasting van het ecosysteem en ter bevordering van dierenwelzijn.

Ook heeft het boeren onder natte condities gevolgen voor tal van parameters waarbij de melkveehouderij dient te scoren op allerlei milieucondities, bijvoorbeeld om te kunnen voldoen aan het concept van 'planet proof'. Deze parameters komen samen in de KringloopWijzer. In 2024 starten we met het monitoren van KringloopWijzers om de effecten van vernatting op alle milieucondities te volgen en hierover in gesprek te gaan met betrokken partijen.

Flankerend beleid: Er is meer nodig dan alleen een CSV. Een blijvend duurzaam toekomstperspectief vraagt om strategie. Daarom werken we bedrijfseconomische scenario's uit met agrarisch ondernemers en de Wageningse Universiteit. Ook investeren we in de ontwikkeling van instrumenten zoals carbon credits, ook wel bekend van Valuta voor Veen. Omdat dit vraagstukken zijn die gelden voor alle veenweideregio's in Nederland, werken regionale overheden, LNV, landbouw en maatschappelijke organisaties samen in het ontwikkelen van markt-, overheids- en private instrumenten. Deze samenwerking komt voort uit de Klimaattafel veenweide.

Veentuinderij: Het onderzoeken van perspectiefvolle natte teelten voor plantaardig voedsel. In 2021 zijn we gestart met verschillende experimenten bij het Veenweide Informatiecentrum Zegveld (Zuid-Holland) met o.a. bessenstruiken, kruiden, bladgroenten, zetmeel- en eiwitgewassen. In 2024 willen we opschalen en deelnemen met locaties in Hegewarren en/of Akkrumer Goedland. Hiervoor wordt een voorstel gemaakt in het kader van VIPNL.

CO2-verwaarding: Er is in ons land een vrijwillige markt van verkoop van besparingen op koolstof (CO2). Hierbij gaat het om het ontwikkelen van methodieken voor het verwaarden van CO2-besparing die via certificaten op de CO2-markt verkocht kunnen worden. Het meest bekende voorbeeld is Valuta voor Veen. Inmiddels is er een projectvoorstel in het kader van VIPNL dat tot doel heeft dat er meer concepten op de markt komen. Vanuit de Friese Milieufederatie en het Veenweideprogramma wordt dit initiatief actief ondersteund.

Voorloper-/praktijkbedrijven: Voor veel agrarisch ondernemers is zien ook geloven. Daarom willen we in samenwerking met Living Lab Fryslân meer doen aan het actief verspreiden van kennis en goede voorbeelden. De opzet is om voorlopers in gebieden actief te ondersteunen met uitdagingen die op hun pad komen na peilverhoging. Deze voorloperbedrijven kunnen dan kennis uitdragen aan collega-melkveehouders.

Innovatiebedrijven in de Hegewarren: In 2023 is er een plan uitgewerkt voor het inrichten van twee innovatiebedrijven in de Hegewarren, een voor de natuurinclusieve melkveehouderij en een voor natte/alternatieve teelten. Er is inmiddels gestart door samenwerking met het Veenweiden Innovatiecentrum (VIC). Bij programmalijn 5 (Integrale gebiedsaanpak) gaan we bij het onderdeel Hegewarren hier verder op in.

Gebiedscoöperatie/landgoedmodel: Het toekomstperspectief van de landbouw in het veenweidegebied is mede afhankelijk van verdienmodellen die georganiseerd kunnen worden door het collectief van agrarisch ondernemers en grondeigenaren. Voorbeelden hiervan zijn onder meer zonne- en windenergie en het inzetten van Rood voor rood-regelingen voor het herbestemmen en ten gelde maken van leegstaande bedrijfsgebouwen. Bij programmalijn 5 gaan wij verder in op het verkennen van nieuwe economische dragers – onder andere bij Aldeboarn-De Deelen en Akkrumer Goedland.

Landbouwadviespool: De agrarisch ondernemers waar peilverhoging aanstaande is helpen we via de zogeheten Landbouwadviespool. Hierbij ligt een nadruk op de strategische en bedrijfseconomische begeleiding, waarvoor genoemde uitwerking van bedrijfsstrategieën wordt gebruikt.

Acties 2024:

- Voortzetten lopende projecten.

Thema 2: Landbouw en water

De technische uitwerking van het vernatten van veenbodems valt onder programmalijn 1 ‘Water’. Onder dit thema richten we ons op de ontwikkeling van een vegetatie en zode die zich duurzaam in stand kan houden bij nattere condities. We stimuleren initiatieven die werken aan een ontwikkeling van de vegetatie onder natte condities en geschikt blijvend voor melkproductie.

Acties 2024:

- Stimuleren van initiatieven die werken aan een passende ontwikkeling van de vegetatie onder natte condities en geschikt blijvend voor melkproductie.

Thema 3: Kringlooplandbouw

Met de transitie van de landbouw in het veenweidegebied willen we inzetten op het verder stimuleren van kringlooplandbouw. We gaan deze ambitie verwerken in het innovatiebedrijf voor natuurinclusieve melkveehouderij in de Hegewarren. Overigens dragen we met deze ambitie ook bij aan het programma Natuurinclusieve Landbouw (NIL).

Bij kringlooplandbouw hoort ook de vraag hoe landbouwgrond het best kan worden ingezet, voor food of voor feed. Voor veenweide is dat vooralsnog feed voor graasdieren, maar de omzetting van feed naar food gaat gepaard met emissies die we moeten reduceren om ook de andere opgaven uit het FPLG in te vullen. Er is een innovatie waarin gras wordt ontsloten via persen en verhitten, waardoor suikers, eiwit en mineralen gewonnen worden voor food en feed. Het ontsloten gras kan aan melkvee worden gevoerd met veel minder emissies, zonder noemenswaardige productiedaling. We participeren in de pilot die Grassa in Fryslân wil starten door aanvullend onderzoek te doen naar de voederwaarde van het ruwvoerproduct dat overblijft na de raffinage van grasproduct van extensief gebruikt grasland.

Acties 2024:

- Uitwerken kringlooplandbouw meenemen bij ontwikkeling innovatiebedrijf Hegewarren.
- Aanvullend onderzoek naar voederwaarde van ruwvoerproduct van grasraffinage.

7 Programmalijn 4 Natuur en biodiversiteit

Thema 1: Natuur, biodiversiteit en landschap

Bij natuur draait het uiteindelijk allemaal om het herstellen van de biodiversiteit (soortenrijkdom), stelt het FPLG (juni 2023). Met biodiversiteit worden alle verschillende levensvormen op aarde bedoeld, inclusief hun onderlinge relaties en de samenhang met hun leefomgeving. Natuur en biodiversiteit zijn de thermometer van onze leefomgeving. Biodiversiteit vergt structureel meer aandacht.

De biodiversiteit in het veenweidegebied is afgenomen, zowel binnen de natuurgebieden als in het agrarisch gebied. Natuurgebieden verdrogen door wegzijging van water naar omliggende laaggelegen polders. Deze verdroging neemt toe met het verder dalen van de bodem door een steeds groter hoogteverschil met de omgeving. Door deze verdroging neemt ook in natuurgebieden de oxidatie van veen toe. Te veel stikstof leidt in alle natuurgebieden tot afname van soorten; vier van de acht Natura 2000-gebieden hebben specifiek stikstofgevoelige natuurtypen. Door onder meer soortenarme vegetatie en lage grondwaterstanden, in combinatie met predatie, overleven steeds minder weidevogels.

De veenweideaanpak heeft een pilotfunctie in het FPLG. We dragen vanuit deze programmalijn bij aan de provinciale FPLG-aanpak voor natuur en biodiversiteit, die zich onder andere richt op:

- Natura 2000-beheerplannen;
- Het Friese Natuurnetwerk;
- De groenblauwe dooradering;
- De bomen- en bossenstrategie;
- Het agrarisch natuurbeheer;
- Het herstelprogramma biodiversiteit;
- Extra weidevogelgebieden, volgens het Aanvalsplan Grutto (in 2 gebieden);
- Extra kwaliteit binnen bestaande natuurgebieden via de strategie ‘Grip op Kwaliteit’.

Groene beleidsdoelen in gebiedsprocessen

Door de gebieden gericht te adviseren over koppelkansen van de doelen van bovenstaand beleid, willen we natuur en biodiversiteit op het juiste moment een goede plek geven in de gebiedsontwikkelingsprocessen. We sluiten aan op de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden, omdat daar de sectorale opgaven pas echt samenkomen op inrichtings- en maatregelniveau en bijvoorbeeld bij het maken van pachtafspraken (natuurinclusief). De ‘groene inbreng’ in de gebiedsontwikkelingsprocessen ondersteunen we door jaarlijks enkele kennisbijeenkomsten te organiseren voor de vertegenwoordigers van de groene partners in afstemming met de gebiedsprojectleiders.

Een natuuradviseur zorgt daarnaast samen met de gebiedsprojectleiders voor de borging van groene onderwerpen in planvorming, beeldvorming, ontwikkeling, uitvoering en beheer van veenweidegebieden. En voor de toepassing van bestaande tools hierbij, zoals die voor Landschap, Overgangszones en Kruidenrijk grasland. Zo biedt Toolkit Landschap handvatten hoe inrichtingsmaatregelen in de Friese veenweidelandschappen met oog voor landschap en cultuurhistorie kunnen worden uitgevoerd. Bij het opstellen, beoordelen en uitvoeren van gebiedsgerichte maatregelen in de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden wordt Toolkit toegepast, zowel bij landschapsbehoud als bij het ontwikkelen van nieuwe veenlandschappen. Hiervoor wordt een beroep gedaan op provinciale landschapskundigen.

Ecologie en landschap: LESA

Bij het uitwerken van gebiedsplannen en -visies is kennis van de werking van het systeem in fysisch-geografisch, hydrologisch en landschappelijk opzicht van belang. Een Landschaps- en

Ecologische Systeem Analyse (LESA) kan deze kennis op een integrale wijze samenbrengen. Het maakt inzichtelijk welke maatregelen passen binnen het landschaps- en ecologische systeem en welke bijdragen aan herstel. Centraal in een LESA staat het landschaps- en systeemgericht denken. Voor een LESA wordt relevante informatie uit verschillende vakgebieden, zoals geologie, historie, hydrologie, hydrochemie, bodemkunde en ecologie gebruikt. Dit zorgt voor een stapsgewijze, systeemgerichte aanpak waarmee een goed beeld wordt verkregen van de landschap ecologische relaties in een gebied.

In (delen van) veenweidegebieden zijn in het verleden analyses van de biotische en abiotische factoren uitgevoerd. Nu blijkt echter dat dit niet het gehele oppervlak dekt en dat het niet (altijd) volgens de LESA-systematiek is uitgevoerd. Een voorbeeld hiervan is onderzoek Alde Feanen door Wetter & Moar (arcgis.com). In de Hegewarren loopt thans (de voorbereiding voor) een LESA. Er wordt geïnventariseerd welke analyses of onderzoeken beschikbaar zijn, en wat er nog nodig is om tot een globaal, generiek inzicht in ecologie en landschap voor het gehele veenweidegebied te komen. Vervolgens wordt gebiedspecifiek onderzoek/analyse uitgevoerd met als resultaat een maatwerk LESA (of gelijkwaardig) per Ontwikkel- of Kansrijk gebied, die de noodzakelijke gegevens levert voor te nemen maatregelen in het kader van de gebiedsontwikkeling.

Overgangszones

Overgangszones in en rond droogtegevoelige natuurgebieden en landbouw kunnen een belangrijke rol spelen in de verbetering van natuur en biodiversiteit, ook in de veenweidegebieden. Ze kunnen verschillende doelen dienen en verschillende voordelen opleveren:

- Droogte: bufferende werking;
- Behoud van biodiversiteit: habitat, migratiecorridors en broedplaatsen voor verschillende soorten wilde dieren;
- Waterkwaliteit: natuurlijke filters en de waterkwaliteit verbeteren. Dit helpt de watervoorraden voor zowel natuurreservaten als landbouw te beschermen;
- Microklimaatregulering: regulatie van microklimaten, inclusief temperatuur en vochtigheid;
- Bestuivers: ondersteuning van bv. bijen en vlinders, welke essentieel zijn voor de landbouw en natuurgebieden;
- Recreatie en educatie: natuurgebied, wandelgebied en buitenlucht-klaslokaal;
- Landschappelijke en esthetische waarde: vergroting van de visuele aantrekkingskracht van het landschap.

Het is belangrijk om huidige of in te richten overgangszones zorgvuldig te ontwerpen, aan te leggen, te beheren en te behouden, rekening houdend met de behoeften vanuit zowel natuur- als landbouwbelang. Om deze verschillende doelstellingen in evenwicht te brengen is samenwerking nodig tussen terreinbeherende organisaties (TBO's), landbouw en beleidsmakers. Hiermee wordt de duurzaamheid en veerkracht van deze ecosystemen en landbouwpraktijken geborgd. In de Hegewarren willen we hiermee ervaring opdoen en specifieke kennis opbouwen:

- Bij de beoogde proefboerderijen willen we een of meerdere overgangszones aanleggen, met toepassing van de Tool Overgangsgebieden en een monitoringsprogramma. Dit kan de basis zijn om later op te schalen elders in het veenweidegebied.
- Daarnaast willen we een pilot uitvoeren voor ontwikkeling van kruidenrijk grasland. Doel is te onderzoeken of de keuze van een type infiltratietechniek bijdraagt aan bijvoorbeeld de ontwikkeling van cultuurgrasland naar een kruidenrijk grasland en welke effecten dit heeft op de biodiversiteit.

CO2-vastlegging

Moerassen hebben een zeer hoog potentieel om CO2 vast te leggen. We willen door een veenmospilotonderzoek meer te weten komen over het peilbeheer, de netto CO2-opslag en eisen die veenmos in deze omstandigheden stelt. De pilots worden uitgevoerd bij het veen-waterinnovatiebedrijf in de Hegewarren. Ook zal aandacht worden besteed aan de provinciale

bomen- en bossenstrategie en de mogelijkheden voor de realisatie van veenbossen. Dit gebeurt in samenwerking met de terreinbeherende organisaties (TBO's) en andere betrokkenen van de bomen- en bossenstrategie.

Acties 2024:

- Ontwikkel- en Kansrijke gebieden gericht adviseren over koppelkansen, bv.:
  - Natuur- en biodiversiteitsdoelen in plan van aanpak (alle gebieden);
  - Aanvalsplan Grutto in gebieden (Aldeboarn-De Deelen/Idzegea);
  - FMF-projecten Valuta voor Veen 2.0 en Boeren in Balans met het veen;
  - Inzetten van de aanpak Basiskwaliteit Natuur in minimaal een gebiedsproces (plan van aanpak Groote Veenpolder).
- Kennisbijeenkomsten organiseren voor de vertegenwoordigers van de groene partners.
- Borging van groene onderwerpen in planvorming, beeldvorming, ontwikkeling, uitvoering en beheer van veenweidegebieden.
- Borging toepassing van bestaande tools, zoals die voor Landschap, Overgangszones en Kruidenrijk grasland.
- Indien nodig en gewenst uit laten voeren globale generieke LESA (light) voor het Friese veenweidegebied en maatwerk gebiedsspecifieke LESA voor de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden.
- Aanleggen 1-2 overgangszone(s), praktijktoepassing Tool Overgangszones en monitoring (veen-waterinnovatiebedrijf Hegewarren).
- Uitvoeren pilot vegetatieontwikkeling en biodiversiteit (kruidenrijk grasland) in combinatie met een infiltratieproef, die via de programmalijn 'Water' in voorbereiding is (nulmeting t.b.v. monitoringsperiode).
- Realisatie pilotonderzoek CO2-vastlegging door veenmosontwikkeling (veen-waterinnovatiebedrijf Hegewarren) en eventuele mogelijkheden voor veenbosontwikkeling.

Thema 2: Landschap, cultuurhistorie en archeologie

Landschap, cultuurhistorie en archeologie vertellen het verhaal van de ontginningsgeschiedenis van het veenweidegebied. Diverse factoren, waaronder bodemdaling, hebben invloed op het landschap. Bovendien komen archeologische waarden op een gegeven moment aan de oppervlakte en dreigen daarmee verloren te gaan. Landschappelijke en cultuurhistorische kenmerken bieden goede aangrijpingspunten voor integraal ontwerpen en het versterken van de samenhang tussen oplossingen. In de hiervoor beschreven LESA's worden de landschappelijke en cultuurhistorische aspecten van het gebied betrokken, in samenhang met andere systeemkennis van het gebied.

Archeologie en Landschap

De archeologische waarden/resten van het veenweidegebied worden in beeld gebracht. Voor elk Ontwikkel- en Kansrijk gebied wordt een quickscan uitgevoerd op het onderdeel archeologie. Per gebied worden onderzoeksvragen geformuleerd en uitgezet. De begeleiding van deze onderzoeken gebeurt door de provinciale archeologen. Na elk onderzoek vindt een evaluatie plaats en wordt gekeken of aanvullend onderzoek nodig is, in welke vorm dat dient te gebeuren en in welke (deel)gebieden. Knelpunt komend jaar: door de krapte op de arbeidsmarkt is er geen zekerheid over voldoende adviescapaciteit voor uitvoering van de quickscan.

Acties 2024:

- In beeld brengen van de archeologische waarden/resten van het veenweidegebied, incl. een archeologische quickscan voor elk Ontwikkel- en Kansrijk gebied.

8 Programmalijn 5 Integrale gebiedsaanpak

In programmalijn 5 werken we aan een gebiedsgerichte aanpak. Vanuit deze aanpak zijn de lopende gebiedsprocessen nauw verwant aan de huidige en toekomstige omgevingsprocessen, zoals het FPLG en NOVEX. In 2024 wordt verder verkend hoe de processen optimaal op elkaar kunnen aansluiten.

Op dit moment werkt het Veenweideprogramma volgens de uitgangspunten van dynamisch programmeren en dynamisch financieren. Dit betekent dat er, lopende het programma, voortdurend wordt bijgesteld op basis van nieuwe inzichten of koppelkansen. Hiervoor richten we voor de Ontwikkelgebieden zelforganiserende teams in met een eigen verantwoordelijkheid voor het behalen van de doelen. Voor 2024 is het belangrijk de juiste expertise op het juiste moment in te brengen. Gezien de huidige arbeidsmarkt is dit een grote uitdaging.

In 2024 wordt verder gewerkt met drie typen gebiedscategorieën:

1. Ontwikkelgebieden: Aldeboarn-De Deelen, Idzegea en Hegewarren.
Deze gebieden lopen voorop in de uitvoering van de gebiedsontwikkeling (interactieve planuitwerking) en krijgen in 2024 prioriteit bij de toedeling van schaarse middelen (geld en capaciteit).

2. Kansrijke gebieden: Groote Veenpolder, Leechlân Grou-Warten en Akkrumer Goedland.
Deze gebieden bevinden zich in een gebiedsproces, waarbij de integrale aanpak van het tegengaan van de negatieve effecten van de bodemdaling centraal staat. In deze gebieden wordt ingezet op experimenten en innovatie en mogelijk ook op vormen van gebiedsontwikkeling.
Zowel Groote Veenpolder als Leechlân Grou-Warten hebben inmiddels een startnotitie opgesteld (of nagenoeg gereed). Deze worden in 2024 vastgesteld. Daarmee wordt Groote Veenpolder vanaf dat moment ook als Ontwikkelgebied aangemerkt. In Brekkenpolder is het gebiedsproces vooralsnog stil gelegd, omdat er in het gebied onvoldoende draagvlak was om te komen tot afronding van de startnotitie.

3. Overige gebieden en kansrijke initiatieven
In de overige gebieden wordt onder meer ingezet op 'no regret' maatregelen, zoals bijvoorbeeld flexibel peilbeheer en generieke maatregelen. Indien er projecten of initiatieven ontstaan vanuit deze gebieden, worden deze actief ondersteund.
Eén van deze initiatieven is het geven van een bestemming aan de polder Heawei / Prikkewei, die past bij de doelstelling van het Veenweideprogramma. Door onvoldoende eigen middelen worden er het komend jaar geen initiatieven genomen om de polder Heawei / Prikkewei verder te ontwikkelen.

Procesbeheersing
In 2023 zijn er fors meer financiële middelen beschikbaar gekomen voor de uitwerking in onze gebieden. Naar verwachting wordt deze ontwikkeling in 2024 voortgezet in het licht van het Transitiefonds Landelijk Gebied. We werken in 2024 nadrukkelijk toe naar een volgende fase om te komen tot uitvoering. Belangrijk daarbij zijn duidelijkere werkafspraken met de gebiedsprocessen. Wij onderscheiden zeven hoofdprocessen:

- Projectbeheersing;
- Publieksparticipatie en communicatie;
- Conditionering;
- Projectmanagement;
- Bestuurlijke besluitvorming;
- Ontwerp, effecten, techniek;
- Markt.

In 2024 worden de eerste drie hoofdprocessen projectbeheersing (kostenbeheersing, capaciteiten, planning, risicobeheersing), publieksparticipatie/communicatie en conditionering (grondverwerving, vergunningen, nutsen) verder ingericht.

Speerpunten van deze aanpak zijn onder meer:

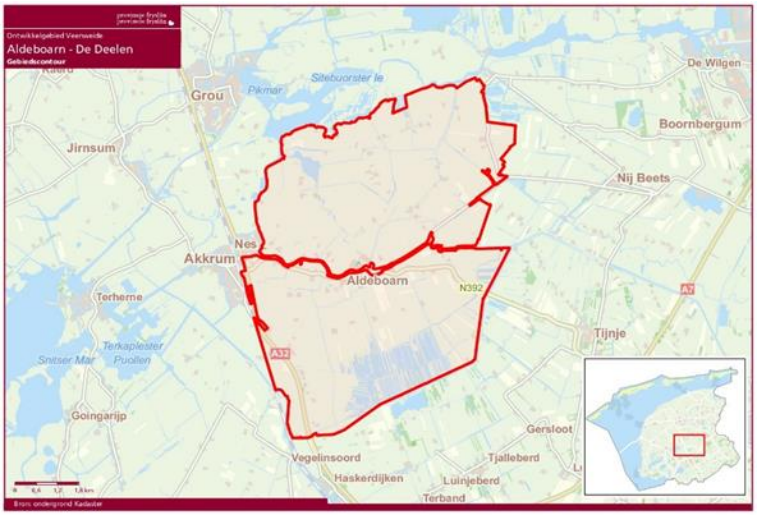
- Geldstromen, ramingen op orde;
- Capaciteitsplanning op orde;
- (Bestuurlijke) samenwerking optimaliseren;
- Grondverwerving;
- Kennisuitwisseling binnen Veenweideteam;
- Het concreet uitwerken van de plannen van aanpak en gebiedsplannen.

In dit werkplan is nog geen raming nodig van aanvullende capaciteit die nodig is bij de verschillende gebiedsteams. Een voorstel hiertoe zal in het voorjaar van 2024 separaat aan GS en DB worden aangeboden.

Nieuwe ontwikkelingen
Als onderdeel van de verschillende gebiedsprocessen zal het concept van 'ontwerp en verbeelding' worden opgepakt binnen de verschillende gebieden uit het Veenweideprogramma.

Een andere belangrijke ontwikkeling wordt gevormd door de mogelijkheden die het consortium NL2120 biedt om de kennis en innovatie binnen de gebieden te versterken. In totaal is voor de uitvoering binnen Fryslân € 12,5 mln. beschikbaar. Naast deze investering is er ook de spin-off van samenwerking met andere onderdelen van NL2120. Er is inmiddels een inhoudelijk coördinator aangetrokken die deze voor de gebieden binnen Veenweide verder naar activiteiten gaat vertalen.

8.1 Aldeboarn–De Deelen

Figuur 8.1: Gebiedscontour Aldeboarn–De Deelen

Aldeboarn-De Deelen is een open agrarisch veenweidegebied van ca. 5.300 ha in het Lage Midden van Fryslân, met het middeleeuwse dorp Aldeboarn, gelegen aan de rivier de Boarn als middelpunt. Circa 4.250 ha bestaat uit landbouwgebied, 1.000 ha uit natuurgebieden (waaronder Natura 2000-gebied De Deelen) en open water, en zo'n 50 ha uit bebouwing en infrastructuur. De bodem bestaat deels uit klei op veen, deels uit puur veengrond. Het gebied, en met name het noordelijk gedeelte, is een kansrijk gebied in het kader van het Grutto Aanvalsplan.

In 2023 is in opdracht van de gebiedscommissie gewerkt aan het Koersdocument, dat als een soort structuurvisie voor het gebied voor de periode tot 2050 door de gebiedscommissie aan de overheden zal worden aangeboden. Daarnaast lopen diverse pilots en onderzoeken (waaronder HAKLAM, dubbeldoelgronden, een waterkwaliteitsonderzoek, Bodem in balans etc.) nog steeds door.

In 2023 is in ADD Zuid ook een zogenaamde praktijksimulatie uitgevoerd aan de hand van een eerste concept peilopzetplan (het 'Optimalisatiescenario'). Daarin is de in het kader van het Veenweideprogramma ontwikkelde rekensystematiek voor bepaling van de schade bij peilverhoging (de Compensatiesystematiek Veenweide - CSV) in concept getoetst aan de daadwerkelijke situatie in het gebied. Dit heeft waardevolle informatie opgeleverd voor zowel het gebiedsproces als de verdere ontwikkeling van de CSV. Het heeft onder andere aangetoond dat de beschikbaarheid van voldoende compensatiegrond essentieel is om het gebiedsproces goed te laten verlopen.

Organisatie
ADD is in het Veenweideprogramma 2021-2030 aangemerkt als één van de Kansrijke gebieden. Reeds in 2016 is er op initiatief van burgers en agrarisch ondernemers in het gebied zelf een gebiedsproces opgestart als reactie op de provinciale Veenweidevisie 2015. In 2021 hebben Gedeputeerde Staten een breed samengestelde gebiedscommissie geïnstalleerd met de opdracht een integraal gebiedsplan te ontwikkelen.

Als gevolg van de doorontwikkeling van het proces vanuit het ontwikkelstadium wordt de materie complexer en worden andere eisen gesteld aan het projectteam. Ook de sterker wordende rol van de gemeenten dient te worden vertaald. Met het concreter worden van de plannen is er ook de wenselijkheid van realisatie van een concreet projectbureau in het gebied zelf. Dit zijn onderdelen van de versterking van de uitvoering die in 2024 worden opgepakt.

Agenda 2024

1. Van Koersdocument naar Gebiedsplan
Het jaar 2024 zal in het teken staan van de omschakeling van visievorming naar planvorming. Het Koersdocument dat naar verwachting in december 2023 of januari 2024 door de gebiedscommissie aan de overheden (provincie, Wetterskip én gemeenten) zal worden aangeboden, vraagt om een inhoudelijke reactie. En zeer waarschijnlijk ook om bepaalde beleidskeuzes ten aanzien van de toepasbaarheid van functies als energie, wonen en recreëren. Dit vergt een nauwe bestuurlijke samenwerking rondom dit gebied, waarbij met name de rol van de gemeenten belangrijk wordt. De geleidelijke omslag van beleidsontwikkeling naar uitvoering zal ook extra eisen stellen aan de gebiedscommissie. Voorwaardelijk voor de daadwerkelijke stap naar uitvoering is de beschikbaarheid van voldoende middelen vanuit het landelijke Transitiefonds en een juridische borging van de toe te passen CSV.

Producten en acties:
- Bestuurlijke reactie op Koersdocument, matchen met beleidsuitgangspunten.
- Afspraken tussen provincie, Wetterskip en gemeenten over nauwere samenwerking.
- Nadere geïntegreerde planontwikkeling met betrekking tot de functies wonen, energie en recreatie in overleg met de gemeenten.
- Afhankelijk van keuzes ontwikkelen (deel-)gebiedsplannen.

2. Doorontwikkeling peilopzetplan en maatregelenpakket ADD Zuid
De praktijksimulatie in Zuid heeft waardevolle informatie opgeleverd over de mogelijke gevolgen van de peilverhoging. Dit wordt gebruikt voor een doorontwikkeling van het peilopzetplan.

Daarnaast is in 2023 het rapport 'Mix van Maatregelen' van adviesbureau Altenburg & Wymenga verschenen, waarin mogelijke flankerende maatregelen tegen CO2-uitstoot en maaiveldverlaging worden benoemd.

Producten en acties:

- Doorontwikkeling peilopzetplan ADD Zuid naar Voorkeursscenario.
- Inbedding resultaten waterkwaliteitsonderzoek.
- Uitwerking mix van maatregelen in relatie tot peilopzetplan.

3. Plan van aanpak ADD Noord
Analoog aan de gevolgde procedure in ADD Zuid en gebruikmakend van de leerervaringen die daar zijn opgedaan, wordt in ADD Noord begonnen met het maken van een peilscenario en inventarisatie van de mogelijkheden.

Producten en acties:

- Maken plan van aanpak, gebruikmakend van ervaring ADD Zuid.
- Maken peilopzetplan ADD Noord inclusief de Kaderrichtlijn Water en waterbergingsmaatregelen.
- Zo nodig: ook hier 'droogoefenen' (uitvoeren praktijksimulatie) met een eerste berekening van de vermogens-en inkomensschade.

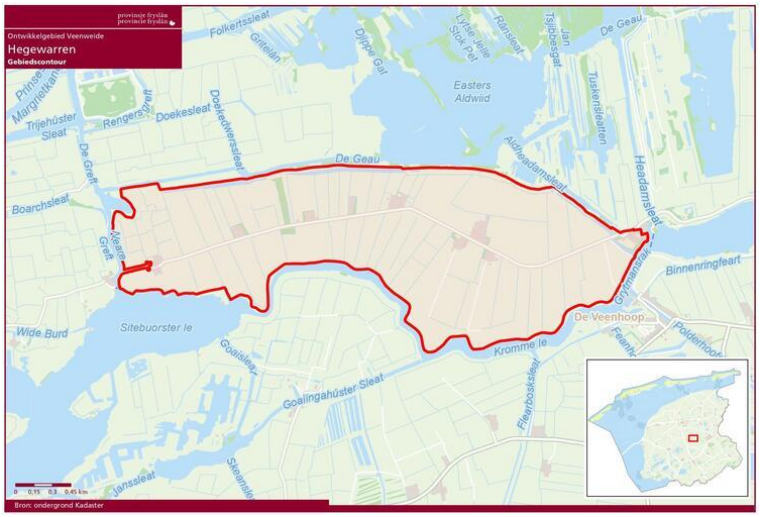
4. Mogelijke aankoop van gronden
Zoals gezegd: als de in 2023 uitgevoerde praktijksimulatie iets duidelijk heeft gemaakt, dan is het dat het kunnen beschikken over voldoende compensatiegronden dé sleutelfactor is voor een succesvol gebiedsproces. We zijn reeds met verschillende grondeigenaren in gesprek en zetten daar in 2024 nog sterker en gerichter op in. Uiteraard wel binnen alle regels met betrekking tot onder andere staatssteun die daarvoor gelden.

5. Globale uitwerking naar een procesbegroting en financiële beheersing
Het gebiedsproces in ADD wordt gefinancierd vanuit een aantal verschillende subsidiestromen en uitkeringen, elk met zijn eigen looptijd en criteria. Met de toenemende complexiteit vergt dit een sterkere financiële projectbeheersing. Daartoe wordt een beheerssysteem ontwikkeld dat in principe ook voor andere gebiedsprocessen gebruikt zal kunnen worden. In het Ontwerp-gebiedsprogramma FPLG en het flankerend maatregelenpakket 2024-2025 dat in juni 2023 aan het Rijk is aangeboden staan voor ADD een aantal concrete voorstellen, waaronder de Gebiedsofferte Aanvalsplan Grutto voor ADD Noord. Deze dienen in 2024 nader uitgewerkt te worden tot een globale procesbegroting en claim.

Producten en acties:

- Ontwikkeling specifiek financieel beheerssysteem.
- Uitwerken procesbegroting.
- Uitwerking gebiedsofferte Aanvalsplan Grutto.

8.2 Hegewarren

Figuur 8.2: Gebiedscontour de Hegewarren

De Hegewarren is een polder van circa 360 ha en een van de Ontwikkelgebieden in het Friese Veenweideprogramma 2021-2030. Na een co-creatieproces met de direct belanghebbenden hebben Provinciale Staten, de raad van de gemeente Smallingerland en het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân in 2022 ingestemd met de uitwerkingsrichting ‘Open en Natuurlijk’. Dit betekent dat de Hegewarren op termijn ontwikkeld wordt tot een waterrijk gebied. Op die manier worden de doelstellingen op het gebied van CO2, stikstof en waterbeheer optimaal gehaald en wordt een aantrekkelijk gebied gecreëerd voor natuur en recreatie.

Vooruitlopend op de besluitvorming zijn we in 2020 in gesprek gegaan zijn met de eigenaren in het gebied over eventuele verplaatsing van hun bedrijven (voornamelijk melkveehouderij) naar een plek met meer toekomst. We hebben inmiddels ruim de helft van de gronden in de polder aangekocht. Deze gronden zijn tijdelijk beschikbaar voor het doen van vooronderzoek en innovatie. De gronden die daar niet voor worden ingezet, worden tijdelijk verpacht, passend bij de route naar het beoogde eindbeeld (Open en Natuurlijk). Binnen het gebiedsproces wordt gewerkt met een planfase richting het beoogde eindbeeld en tijdelijk beheer.

Organisatie
De provincie is penvoerder van het project. Het project kent verschillende budgetten voor verschillende onderdelen, zoals het aankoopbudget (dit is in 2020 toegekend) en verschillende budgetten waarmee de innovaties in het gebied worden opgestart en uitgevoerd.

Sinds de start van de planfase is het niet gelukt om de organisatie op volledige sterkte te krijgen. Daarnaast heeft het overgangsbeheer en het organiseren van de innovatieboerderijen veel van onze tijd gevraagd. Dit heeft een wisselwerking op de voortgang van de planfase. De komende tijd is het op sterkte brengen van de organisatie, zowel binnen de planfase als het overgangsbeheer en het faciliteren van het 'leren', één van de belangrijkste prioriteiten.

Belangrijke ontwikkeling in het gebied is de ontwikkeling van de veen-waterboerderij en de veen-natuurboerderij. Vanuit het concept ‘Innovatiepolder Hegewarren’ zijn daarvoor in 2023 de eerste stappen gezet. In 2024 worden er besluiten aan het bestuur van de betrokken partijen voorgelegd over de organisatievorm die past bij de opzet van Innovatiepolder Hegewarren.

Agenda 2024

1. Planuitvoering en aankoop gronden
We gaan verder met de gesprekken met eigenaren in het gebied over de aankoop van gronden en panden. Inmiddels is 185 ha van de 360 ha aangekocht. Gedurende de nu lopende planfase werken we Open en Natuurlijk verder uit (voorlopig ontwerp, inclusief een fasering in de tijd), concretiseren we de financiële en ruimtelijke haalbaarheid en maken we afspraken met de partijen over het vervolg. Gezien de doorlooptijd en complexiteit van dit project zou de Hegewarren gezien kunnen worden als een 'organische gebiedsontwikkeling', zoals bedoeld onder de nieuwe Omgevingswet.

Besluitvorming over de inrichting van Hegewarren is sterk afhankelijk van de interne capaciteit en capaciteit bij marktpartijen voor het begeleiden en uitvoeren van onderzoeken en processen. In eerdere besluitvorming is medio 2024 opgenomen als volgend besluitmoment met betrekking tot de uitwerking van Open en Natuurlijk. Zoals het er nu naar uitziet wordt deze besluitvorming niet eerder voorzien dan in 2025.

Producten en acties:

- Doorlopen technische haalbaarheidsstudie en LESA / oktober 2023–juli 2024
- Integrale verkenning / opstellen transitieontwerp / maart–december 2024

2. Overgangsbeheer: 'leren en beheren'
Inmiddels hebben we een groot deel van het gebied aangekocht. Het beheren van de situatie tot de gebiedsontwikkeling in definitieve vorm gerealiseerd wordt noemen we het 'overgangsbeheer'. Dit kent twee componenten: leren en beheren.

Beheren: We zetten ons ervoor in om het gebied levendig en bewoonbaar te houden. Tegelijkertijd is het van belang om gerichte stappen te zetten in het gebied, zoals het verhogen van peilen, zodat we nu al CO2-uitstoot reduceren en de bodemdaling tegengaan.
Leren: De tijdelijke beschikbaarheid van gronden biedt daarnaast een uitgelezen kans om kennis op te doen zonder dat particuliere eigenaren risico's lopen in hun bedrijfsvoering.

Voor het aspect 'leren' zal een deel van de polder gebruikt worden voor activiteiten die wij ontplooien vanuit het Consortium NL2120. Daarvoor worden in de Hegewarren twee bedrijfssystemen/-concepten ontwikkeld die in harmonie staan met natuurlijke omstandigheden: een veen-waterboerderij en een veen-natuurboerderij. In 2023 is reeds een proefperceel met lisdodde aangelegd als opmaat naar de veen-waterboerderij. Voor de innovatiebedrijven is € 6,25 miljoen beschikbaar vanuit het Groeifonds. Dit is voor de komende tien jaar. De voorbereiding ervan en de aanleg van het lisdoddenveld is in 2023 vanuit de Regiodeal Natuurinclusieve landbouw gesubsidieerd.

De korte termijnactiviteiten en de lange termijnplannen beïnvloeden elkaar.
Tijdens het overgangsbeheer leren we het gebied en de mogelijkheden van de polder beter kennen. Deze ervaringen helpen ons bij de nog te maken keuzes over de toekomstige inrichting. We werken de komende tijd beter uit wat nodig is om de bestemming als innovatiepolder op een goede manier te faciliteren. Denk het formuleren van kaders/ontwikkelregels, redenerend vanuit de planvorming voor de lange termijn.
'Open en Natuurlijk' zal gefaseerd uitgerold worden. Daarbij ontstaat er een wisselwerking met de ruimte die vrij is om te innoveren en te verpachten.

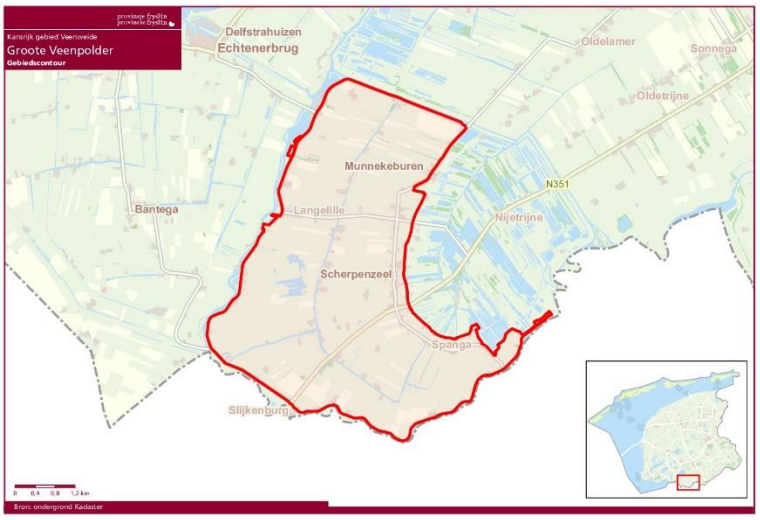
De inzet van ontwerpsessies kan worden gebruikt om de wisselwerking tussen het 'nu' en 'straks' te versterken. Concreter betreft dat het ontwerp van de innovatiebedrijven en het inzetten van elementen van de toolbox.

Ook wordt het komend jaar een projectbureau/ontmoetingsruimte/ontvangstplek ingericht in de Hegewarren. Dit wordt een plek om samen te werken en belangstellenden te ontvangen en te informeren. Hier kunnen we laten zien wat we doen én wat we van plan zijn.

Producten en acties:

- Besluit over governance van de Innovatiepolder Hegewarren.
- Inrichting ontmoetingsruimte Hegewarren.
- Inrichting van de veen-waterboerderij en de veen-natuurboerderij.

8.3 Groote Veenpolder

Figuur 8.3: Gebiedscontour Groote Veenpolder

Ten westen van Wolvega en ten zuiden van de Tsjûkemar ligt de Groote Veenpolder, een veenweidegebied van 2.500 ha met een relatief intensieve melkveehouderij. Het gebied grenst aan het Natura 2000-gebied de Rottige Meente en Brandemeer. De circa dertig melkveehouderijbedrijven hebben zich kunnen ontwikkelen door een recente ruilverkaveling. Een aantal van deze bedrijven is verplaatst uit de Rottige Meente.

De polder heeft te maken met de negatieve gevolgen van bodemdaling: verdroging van het natuurgebied, funderingsproblemen van woningen en duur waterbeheer. Ook de stikstofproblematiek speelt er een rol.

Voor het gebiedsproces dat in 2016 is gestart, is het plangebied afgebakend als het gebied dat wordt bemalen door het Jan Nijland gemaal bij Langelille. Momenteel wordt verkend of dit gebied verbreed kan worden. Wij kijken of maatregelen in de Groote Veenpolder kunnen bijdragen aan verbetering van natuur in de Rottige Meente en of maatregelen in de Rottige Meente kunnen bijdragen aan functies in de Groote Veenpolder.

Organisatie
Een gebiedscommissie met betrokkenen en belanghebbenden in het gebied krijgt de opdracht om te komen tot een integraal en gedragen gebiedsplan voor de toekomst van Groote Veenpolder. Het uitgangspunt is daarbij de Veenweideopgave en de vier doelstellingen uit het programma. De gebiedscommissie krijgt ook de opdracht uiteenlopende koppelkansen mee te nemen in de planvorming. Zij zijn verantwoordelijk voor het op de hoogte houden van hun achterban. In de gebiedscommissie zijn agrarisch ondernemers, natuur en milieu, het collectief voor agrarisch natuurbeheer, dorpsbelangen en recreatie vertegenwoordigd. Inhoudelijk, procesmatig én organisatorisch wordt de gebiedscommissie bijgestaan door een projectteam. Dit projectteam

werkt als onderdeel van het Veenweideprogramma en bestaat uit medewerkers vanuit het Veenweideprogramma.

Agenda 2024

1. Plan van aanpak Groote Veenpolder
Agrarisch ondernemers, betrokkenen, belanghebbenden en de overheden (provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en gemeente Weststellingwerf) werken het komend jaar toe naar een integraal plan voor de toekomst van het gebied. In Groote Veenpolder lopen verschillende pilots waarin we leren over het gebied en haar mogelijkheden. Zo brengen we knelpunten en kansen bij de invoering van hogere waterpeilen in beeld. In 2023 is het plan van aanpak ontwikkeld, waarin we vorm en inhoud geven aan het gebiedsproces in Groote Veenpolder.
Het doel van het plan van aanpak is om aan te geven welke stappen reeds gezet zijn en hoe we met elkaar verder willen werken aan het gebiedsplan Groote Veenpolder. Het is de bedoeling het plan van aanpak begin 2024 te laten vaststellen. Met het plan van aanpak gaat het gebiedsproces de onderzoeks- en ontwikkelfase in en gaat het gebied over van Kansrijk- naar Ontwikkelgebied. Daarvoor wordt voor 2024 een projectteam ingesteld en gaan we aan de slag met het oprichten, inrichten en inwerken van een gebiedscommissie.

Producten en acties:
- Besluitvorming over het plan van aanpak Groote Veenpolder.
- Mogelijke aankoop van gronden die als kans worden gezien, vooruitlopend op het gebiedsplan met een toekomstige inrichting voor het gebied.
- Fondsenwerving voor de realisatie van het gebiedsplan. Inclusief herijking van de aanvraag bij het Transitiefonds.
- Inventariseren onderzoeken van ‘no regret’ maatregelen (bijvoorbeeld eigen mest-gebruik en mono mestvergisting).

2. Uitvoering pilots Veenweideprogramma
In het kader van leren en ontwikkelen worden in Groote Veenpolder verschillende pilots uitgevoerd en ontwikkeld die de kennis over veenweidemaatregelen dichterbij brengen. Doel hiervan is om het gebied te leren kennen én om te kijken naar de (mogelijke) gevolgen van maatregelen en ingrepen. Daarnaast wordt met deze pilots ook direct en concreet bijgedragen aan het realiseren van doelstellingen van het programma. De belangrijkste pilots die het komend jaar worden uitgevoerd zijn:
- Hoog Als het Kan, Lager Als het Moet / 2021-2026;
- Boeren Meten Water / 2021-2023;
- Graslandonderzoek / 2022-2024;
- Alternatieve mestaanwending / 2023-2026;
- Bodem in balans;
- CO2-metingsprogramma.

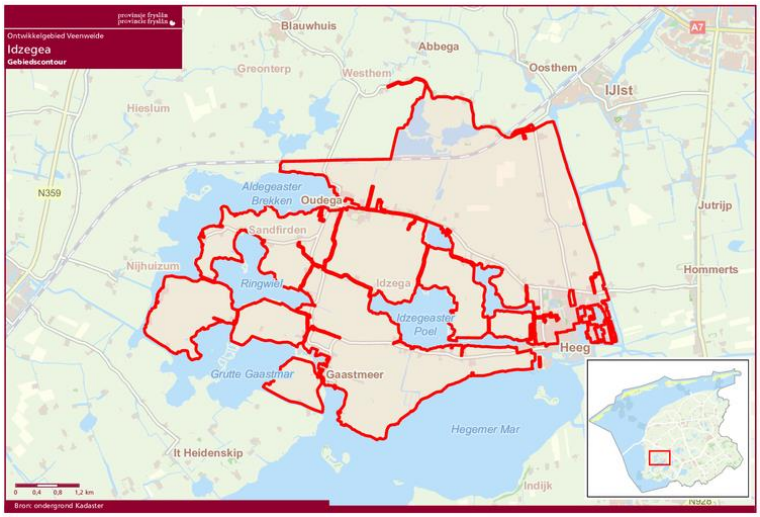
Producten en acties:
- Uitvoering geven aan de lopende pilots van het Veenweideprogramma.

3. Voorbereiden integrale gebiedsanalyse
In 2024 worden ook de eerste stappen gezet voor het maken van een integrale Gebiedsanalyse als bouwsteen voor het gebiedsplan 2025. Belangrijke onderdelen hiervan zijn: bedrijfsanalyses, analyse grondmobiliteit, Landschaps- en Ecologische Systeem Analyse (LESA), analyse stikstof en methaanuitstoot, landschapsbiografie, Aanvalsplan Grutto en een analyse van de sociaal-economische impact. Ook worden de mogelijkheden verkend van een grotere grondmobiliteit en aanvullende financieringsmogelijkheden.

Producten en acties:

- Voorbereiden van een integrale gebiedsanalyse.

8.4 Idzegea

Figuur 8.4: Gebiedscontour Idzegea

Idzegea is één van de Ontwikkelgebieden in het Friese Veenweideprogramma 2021-2030. Het gebied is ongeveer 2.500 ha groot en telt 55 boerenbedrijven. Het ligt in een waterrijke omgeving en is daardoor erg in trek bij toeristen. De bodem bestaat uit een dikke laag veen. Door de ligging biedt het gebied kansen voor weidevogels.

Agrarisch ondernemers, betrokkenen, belanghebbenden en de overheden (provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en gemeente Súdwest-Fryslân) werken samen toe naar een integraal plan voor de toekomst van het gebied. In Idzegea lopen verschillende pilots waarin we leren over het gebied en haar mogelijkheden. Zo brengen we knelpunten en kansen bij de invoering van hogere waterpeilen in beeld.
In 2022 is het startdocument ontwikkeld, waarin we vorm en inhoud geven aan het gebiedsproces in Idzegea. Het startdocument is in februari 2023 vastgesteld. Met het startdocument gaat het gebiedsproces de onderzoeks- en ontwikkelfase in.

Organisatie
Daarvoor is in 2023 een projectteam ingesteld en een gebiedscommissie geïnstalleerd. De klankbordgroep landbouw blijft bestaan.
De gebiedscommissie staat onder onafhankelijk voorzitterschap en bestaat uit vertegenwoordigers namens de agrarisch ondernemers, natuur & milieu, het collectief voor agrarisch natuurbeheer, dorpsbelangen en recreatie. De commissie krijgt de opdracht om te komen tot een integraal en gedragen gebiedsplan voor de toekomst van Idzegea. Het uitgangspunt daarbij is de Veenweideopgave en de doelstellingen uit het programma. De gebiedscommissie krijgt ook de opdracht uiteenlopende koppelkansen (o.a. leefbaarheid, wonen, Aanvalsplan Grutto, biodiversiteit) mee te nemen in de planvorming. De commissieleden zijn verantwoordelijk voor het op de hoogte houden van hun achterban.
Inhoudelijk, procesmatig én organisatorisch wordt de gebiedscommissie bijgestaan door een projectteam. Dit projectteam werkt als onderdeel van het Veenweideprogramma en bestaat uit medewerkers vanuit het Veenweideprogramma.

Agenda 2024

1. Uitvoering pilots Veenweideprogramma
In het kader van leren en ontwikkelen worden in Idzegea verschillende pilots uitgevoerd en ontwikkeld. Doel hiervan is om het gebied te leren kennen én om te kijken naar de (mogelijke) gevolgen van maatregelen en ingrepen. Idzegea heeft twee bemalingsgebieden, namelijk De Kromme Jelte (ca. 550 ha) en De Bratten (ca. 300 ha), die sinds 2021 meedraaien in de pilot HAKLAM. De eerste evaluaties hebben verschillende gevolgen en voordelen in beeld gebracht. In 2024 wordt pilotmatig onderzocht of bepaalde technische maatregelen knelpunten kunnen oplossen. De pilot Boeren Meten Water is afgerond, maar het meetnet geeft een goed inzicht in het waterbeheersingsvraagstuk. In het kader van de Regiodeal wordt gewerkt aan een nieuwe pilot op het gebied van alternatieve mestaanwending.

Ook wordt in 2024 gekeken hoe invulling kan worden gegeven aan een pilot in het kader van de GLB-subsidie. Hoog Als het Kan, Lager Als het Moet – 2021-2026. Op dit moment lopen de volgende pilots binnen Idzegea:

- Boeren Meten Water / 2021-2023;
- Graslandonderzoek / 2022-2024;
- Alternatieve mestaanwending / 2023-2026;
- Bodem in balans.

Verder staan de volgende projecten op de agenda om in 2024 opgepakt te worden:

- Opstarten en ontwikkelen nieuwe pilots;
- Alternatieve Mestaanwending;
- Excursies en informatieve sessies in het kader van de Regiodeal NIL.

In 2023 is het projectteam ook nauw betrokken geweest bij het ontwikkelen van de Compensatiesystematiek Veenweide - CSV (voorheen Flankerend beleid). Daarnaast is het projectteam betrokken bij de vervanging van gemalen in de polder It Joo en de Geeuw.

Producten en acties:

- Uitvoering lopende pilots Veenweide.
- Opstarten van een aantal nieuwe proefprojecten.
- Inventarisatie ‘no-regret’ maatregelen inclusief aanpak Pikesyl en aanpassingen watersysteem.
- Mogelijke aankoop van gronden die als kans worden gezien, vooruitlopend op het gebiedsplan met een toekomstige inrichting voor het gebied.

2. Voorbereiden integrale gebiedsanalyse
Gelijk Groote Veenpolder, bereidt ook Idzegea zich voor op de realisatie van een integraal gebiedsplan in 2025. Belangrijke stap in de voorbereiding daarop is het komen tot een integrale gebiedsanalyse. Hierin zullen grosso modo dezelfde onderdelen terugkomen als in de analyse voor Groote Veenpolder. Ook wordt het komend jaar gewerkt aan een scenarioschets voor het gebiedsplan. Hierin komt onder meer aan bod:

- Gebiedsvisie en doorvertaling ambities en doelen;
- Financiële Haalbaarheid;
- Gebiedsofferte Aanvalsplan Grutto;
- Toekomstperspectief Landbouw;
- Inzicht in maatregelen.

Producten en acties:
Voorbereiden van een integrale gebiedsanalyse.

8.5 Akkrumer Goedland

Figuur 8.5: Gebiedscontour Akkrumer Goedland

Akkrumer Goedland is een relatief nieuw gebiedsproces, dat eind 2021 is gestart op initiatief van een groep agrariërs en ondernemers uit Akkrum en omgeving. Samen vormden zij een stichting en kregen zij subsidie toegekend voor het uitvoeren van een GLB-Veenweidepilot. Vanuit het Veenweideprogramma is in de voorbije twee jaar ambtelijke ondersteuning gegeven.

Na twee jaar is duidelijk geworden dat het Akkrumer Goedland veel dynamiek en potentie heeft in relatie tot de doelen waar wij in het Veenweideprogramma aan werken. Vanaf 2024 is het toegevoegd aan het programma als Kansrijk gebied.

Het pilotgebied beslaat in eerste instantie 300 ha en is gesitueerd in het tussengebied tussen het dorp Akkrum en natuurgebied de Terkaplester Puollen (onderdeel van Natura 2000-Sneekermeergebied). Er wordt geanticipeerd op een doorgroei van het landgoedbedrijf tot maximaal enkele duizenden ha, waarbij de insteek is dat deze doorgroei op organische wijze gebeurt en nieuwe leden uit eigen beweging toetreden tot de coöperatie.

In eerste instantie is de doelstelling van de stichting Akkrumer Goedland om de praktische toepasbaarheid van het conceptuele idee van een ‘coöperatief landgoedbedrijf’ in de omgeving van het dorp Akkrum ‘real life’ te verkennen. Een coöperatief landgoedbedrijf kenmerkt zich als een ondernemende entiteit in het landelijk gebied die in staat is de veelheid aan verdienpotenties die land en landschap in zich hebben in de volle breedte uit te nutten. Samenwerking op gebiedsniveau moet daarbij de sleutel tot succes zijn. De landgoedcoöperatie wordt geleid door een zelf geworven regisseur die deelnemers binnenhaalt, samenwerking organiseert, toeziet op de financiën en ervoor zorgt dat de revenuen ten goede komen aan alle stakeholders; inclusief betrokken natuur- en landschapsbeheerders en grondeigenaren.

In 2023 is Akkrumer Goedland samen met de Hegewarren geselecteerd als één van de pilotgebieden binnen het nationale kennis- en innovatieprogramma NL2120. De coalitie van partijen die aan dit programma werkt, waaronder de provincie Fryslân, heeft van het Rijk € 110 mln. toegezegd gekregen om de komende tien jaar aan dit programma te kunnen werken. Voor het Akkrumer Goedland biedt dit een mooie gelegenheid om de basisideeën van het coöperatieve landgoedbedrijf verder in praktijk te kunnen brengen.

Organisatie
Een belangrijke doelstelling in het kader van NL2120 is om een passende governance in de komende jaren neer te gaan te zetten. In het coöperatief landgoedbedrijf delen eigenaren en pachters een gezamenlijk bestuur voor opgaves waar het collectief voordelen biedt: bij uitstek voor transities met meerdere eigenaars die toch vanuit één entiteit, leiding en verantwoordelijkheid spreken. Omdat het Akkrumer Goedland op dit moment nog uniek is in zijn soort moet deze governance-vorm nu eerst 'door de tijd' en 'real life' met echte ondernemers en stakeholders worden ontwikkeld en getest.

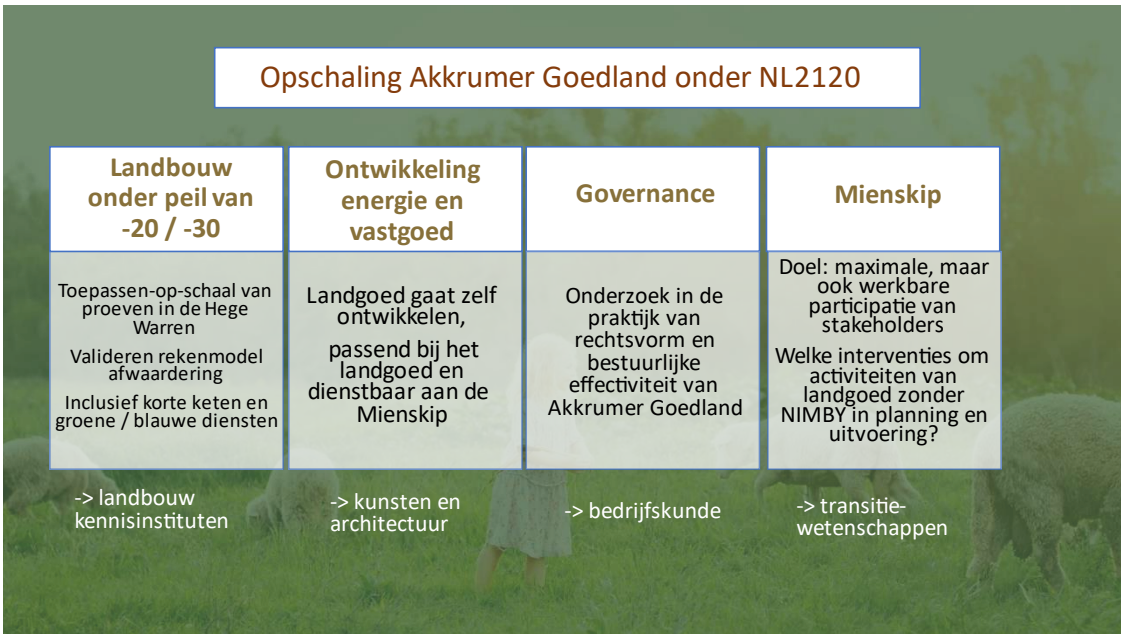
Startpunt daarbij is de huidige stichtingsvorm. In het huidige stichtingsbestuur zitten twee agrariërs uit het pilotgebied en een voorzitter. De dagelijkse leiding van de activiteiten/projecten is belegd bij een tandem van een 'zakelijk regisseur' en een 'maatschappelijk regisseur'. De maatschappelijk regisseur wordt gedetacheerd vanuit het Veenweideprogramma. Dit is in 2024 het startpunt. Bedoeling is van hieruit de governance te gaan uitbouwen en toespitsen.
De beoogde producten en acties voor 2024 (en ook volgende jaren) kunnen naar verwachting bekostigd worden vanuit het Groeifonds en ook andere regelingen (onder andere GLB- en POP3-middelen). In bepaalde situaties krijgt de stichting Akkrumer Goedland ruggensteun vanuit het Veenweideprogramma, bijvoorbeeld in de sfeer van bevoorschotting of financiële garantstellingen.

Agenda 2024

1. GLB-pilot
In het kader van de GLB-Veenweidepilot heeft de stichting in de voorbije twee jaren eerste verkenningen gedaan naar welke verdienmodellen binnen het Akkrumer Goedland kans van slagen hebben. Naast de verkenningen hebben deelnemende agrarisch ondernemers in het veld pilots opgestart met lisdoddenteelt en praktijkmaatregelen die inzetten op verhoging van het koolstofbindend vermogen in de toplaag van de landbouwbodems. De GLB-Veenweidepilot eindigt eind 2023 met het formuleren van eerste conclusies en het maken van een masterplan voor het vervolg.

Producten en acties:
- Opstellen van een masterplan op basis van aanbevelingen GLB-pilot.

2. Opschaling Akkrumer Goedland
Akkrumer Goedland zal – als pilotgebied onder het kennis- en innovatieprogramma NL2120 – de komende jaren gaan werken aan de volgende vier resultaatpaden (zie ook figuur 8.6):
1. landbouw onder peil van -20/-30;
2. ontwikkeling energie en vastgoed;
3. governance coöperatief landgoedbedrijf;
4. betrekken van de Mienskip.

Figuur 8.6: De vier resultaatpaden voor het Akkrumer Goedland/NL2120

Binnen deze resultaatpaden staan voor 2024 de volgende activiteiten in de planning.

Resultaatpad 1: Landbouw onder peil van -20 / -30
Dit richt zich op de voorbereiding van vergaande vernatting in de landbouwpolders van het Akkrumer Goedland in combinatie met een passende vergoedingssystematiek. Hierbij wordt o.a. gekeken naar CO2-credits (Valuta voor Veen), nieuwe doelspecifieke vergoedingen vanuit het GLB en/of de Compensatiesystematiek Veenweide in ontwikkeling. Inmiddels is er monitoring opgestart als onderdeel van de Veenweidepilots met o.a. metingen van grondwaterpeilen, bodemvocht, gewasopbrengsten en bodemleven.

Producten en acties:
- Voorbereiding en mogelijke toepassing onderwaterdrainage.
- Passend vervolg op de GLB-Veenweidepilots natte teelten en opbouw organisch stof in de bodem.
- Haalbaarheidsonderzoek en zo mogelijk opstarten korte keten-initiatieven.

Resultaatpad 2: Ontwikkeling energie en vastgoed
Het tweede pad richt zich op collectieve modellen voor het ontwikkelen van energie en vastgoed. Hierbij wordt gezocht naar nauwe afstemming met integrale dorpsontwikkelingsplannen van de gemeente Heerenveen en initiatiefgroep Schetsschuit Akkrum-Nes.

Producten en acties:
- Verkenning toepasbaarheid concept ‘energietuin’, al dan niet in combinatie met waterberging/waterzuivering
- Het opleveren van de studie biobased bouwen met lokale biomassa uit het Akkrumer Goedland e.o.

Resultaatpad 3: Governance
Vanuit het Rijk is flink geïnvesteerd in het concept Akkrumer Goedland, om te kunnen bezien of dit een voorbeeld kan zijn van een collectief verdienmodel dat ook breder in het land kan worden toegepast. Dit is ook de reden dat is gekozen voor een apart resultaatpad in het procesontwerp. In 2024 wordt gestart met het opzetten van en oefenen met vormen van governance die het mogelijk

maken de ontwikkelde verdienmodellen bedrijfsmatig te kunnen implementeren; 'in-het-echt' voor rekening en risico van het coöperatieve landgoedbedrijf.

Resultaatpad 4: Mienskip
Het Akkrumer Goedland is vooral een initiatief vanuit de landbouw. Doelstelling is evenwel om het initiatief te verbreden naar inwoners van Akkrum en mogelijk andere plekken, zodat het breder gaat leven. Denk aan initiatieven als bijvoorbeeld dorpsommetjes, dorpsbos, etc.

8.6 Leechlân Grou-Warten

Het Leechlân Grou-Warten is in het Veenweideprogramma 2021-2030 aangewezen als één van de Kansrijke gebieden. De bodems in dit gebied tussen Grou en Warten bestaan uit dik veen met een dun kleidek, in het verleden afgezet door de Middelzee.
Het gebiedsproces in het Leechlân is enkele jaren geleden gestart als een proces 'van onderop' met veel ruimte voor eigen initiatief van de agrarisch ondernemers en bewoners. Dit proces raakte na enige tijd – door verschillende oorzaken – in een impasse, waarna eind 2022 zich een nieuwe initiatiefgroep vormde. De initiatiefgroep heeft in 2023 in nauwe samenwerking met het Veenweideprogramma en de gemeente Leeuwarden gewerkt aan een startdocument.

In de Veenweidevisie en het Veenweideprogramma vielen de grenzen van het Kansrijke gebied samen met de grenzen van vier bemalingsgebieden van het Wetterskip. In grote delen van die bemalingsgebieden bestaat de bodem echter meer uit klei dan uit veen. In overleg met de initiatiefgroep zijn de grenzen aangepast en wordt de focus gelegd op een kleiner gebied van circa 700 ha, waar de affiniteit met de Veenweideopgaves het grootst is. Dit gebied ligt tussen de dorpen Grou en Warten en wordt aan de ene zijde begrensd door het Prinses Margrietkanaal en aan de andere zijde door de doorgaande weg Grou – Warten.

Figuur 8.7: Nieuwe begrenzing Kansrijk gebied Leechlân Grou-Warten

In totaal zijn er negen agrarisch ondernemers gevestigd in het gebied. Daarnaast zijn er verschillende agrarisch ondernemers met één of meerdere kavels op afstand in het Leechlân. De omgeving wordt getypeerd door de vele weilanden, de openheid van het landschap, de verspreide bebouwing met boerderijen en een paar kleine natuurgebiedjes en weidevogelreservaten van Staatsbosbeheer. Een groot deel van het gebied ligt nagenoeg tegen Natura 2000-gebied De Alde Feanen aan. In dit Natura 2000-gebied komen verschillende habitats en leefgebieden voor die als stikstofgevoelig zijn aangemerkt. Grou en Warten zijn bekende watersportdorpen met tal van recreatieve voorzieningen. De recreatieve betekenis van het Leechlân zelf is tot op heden beperkt.

Er zijn wel verschillende plannen en ideeën voor nieuwe recreatieve ontwikkelingen, met name op het gebied van verblijfsrecreatie.

Organisatie
Het gebiedsproces in het Leechlân wordt gekenmerkt als een proces 'van onderop', waar stakeholders uit het gebied samen optrekken met de verschillende Friese overheden: provincie, Wetterskip en gemeente. De nieuwe Initiatiefgroep Leechlân speelt een sleutelrol in dit proces. Deze initiatiefgroep bestaat uit drie agrarisch ondernemers, twee bewoners en een grondeigenaar. Wat de leden van de initiatiefgroep bindt, is dat ze allemaal nadenken over toekomstbestendig ondernemen en wonen in het Leechlân en open staan voor passende veranderingen.

Het is de nadrukkelijke insteek van de initiatiefgroep om de overige boeren, ondernemers en inwoners in het Leechlân te kunnen enthousiasmeren om deel te nemen aan de initiatiefgroep en deel te nemen aan initiatieven die gaan lopen. Ze wil dit bewerkstelligen door concrete initiatieven te ontplooien, waarbij de buurtgenoten en andere stakeholders worden uitgenodigd om aan te haken. De initiatiefgroep is voornemens in 2024 een stichting op te richten met behoud van de specifieke karakteristieken van de initiatiefgroep. Na oprichting van de stichting kan de initiatiefgroep een subsidierelatie aangaan met overheden en eventueel ook andere instellingen. Voor wat betreft de samenwerking tussen de overheden is het van belang te memoreren dat het vanuit het Veenweideprogramma gestarte gebiedsproces parallel loopt aan een belangrijk gemeentelijk beleidsproces. Vooruitlopend op de nieuwe Omgevingswet is de gemeente Leeuwarden enkele jaren geleden een proces gestart voor het maken van één integraal Omgevingsplan voor het zuidelijke buitengebied, waarbij tientallen oude bestemmingsplannen worden geactualiseerd en samengenomen. In de voorbij periode is zowel ambtelijk als bestuurlijk nadrukkelijk geïnvesteerd in de afstemming tussen beide processen.

Agenda 2024

1. Nulmeting toekomst familiebedrijf
Voor het behoud van het veenweidelandschap zijn agrarische bedrijven nodig, die ook in de toekomst in staat zijn een gezonde bedrijfsvoering te realiseren. De initiatiefgroep vindt het cruciaal om bij het nadenken over de toekomst maximaal aandacht te hebben voor de huidige bedrijven in het Leechlân; relatief kleine en extensieve bedrijven met een generatieslange binding met het gebied. Een aantal bedrijven werkt al biologisch of is geïnteresseerd om op biologisch over te schakelen.

Producten en acties:
- Joint Fact Finding: gezamenlijk informatiedocument opstellen.
- Verkenning van de 'knoppen om aan te draaien' om deze bedrijven te kunnen behouden voor de toekomst.

2. Uitvoering diverse pilots
In 2024 wil de initiatiefgroep een pilot opstarten omtrent HAKLAM, waarbij tevens wordt ingezet op maximale zelfsturing. De initiatiefgroep wil dit doen in nauwe samenwerking met het Wetterskip.

Daarnaast is in het kader van het Veenweideproject Bodem In balans in samenwerking tussen agrarisch ondernemers en It Fryske Gea ontdekt dat een deel van het maaisel uit De Alde Feanen prima geschikt kan zijn voor een meer circulaire manier van werken in het Leechlân. Idee daarbij is dit materiaal eerst te laten composteren door Agricycling en dan door de agrarisch ondernemers op het land aan te brengen. Voordat de pilot gestart kan worden, vraagt een aantal onderdelen in 2024 om een verdere juridische en financiële onderbouwing.

Producten en acties:

- Opstarten pilot HAKLAM.
- Financiële en juridische onderbouwing circulaire bewerking maaisel.

3. Nieuwe activiteiten

De initiatiefgroep ziet kansen om initiatieven gericht op veenbehoud te combineren met verbetering van de weidevogelbiotoop. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Aldeboarn De Deelen en Idzegea heeft het Leechlân geen status als weidevogelgebied. In 2024 willen we onderzoeken of het Leechlân potentie heeft als kansrijk weidevogelgebied (bijvoorbeeld binnen het Grutto Aanvalsplan), welke interventies nodig zijn en welke arrangementen voor agrarisch ondernemers ontwikkeld kunnen worden.

Ook wordt in 2024 wordt gestart met een inventarisatie naar de mogelijkheden van bovengronds mest uitrijden. Hiervoor dient de initiatiefgroep samen met de overheid inzicht te krijgen in de werkwijze en de mogelijkheden die er zijn om een proefstatus te regelen. Bij het verkrijgen van deze status kan worden onderzocht of het ´lonend' is om binnen het Leechlân (deels) over te gaan op bovengronds mest uitrijden.

Kruidenrijke randen dragen bij aan de biodiversiteit, goede waterkwaliteit, de ecologische toestand van onder andere waterplanten en natuurbeleving. Binnen het GLB kunnen agrarisch ondernemers al aanspraak doen op pakketten voor versterking van de groenblauwe dooradering. De initiatiefgroep wil een rol spelen om de agrarisch ondernemers in het Leechlân te wijzen op de mogelijkheden van het afnemen van pakketten met spelregels, zoals bemestingvrije randen, niet maaien voor een bepaalde periode en ecologisch hekkelen.

Naast landbouw en natuur zijn ook wonen en recreatie binnen het Leechlân van belang. Van een overwegend agrarisch gebruik, zijn door de jaren heen steeds meer panden van functie veranderd naar een woonbestemming (soms met (kleinschalig) bedrijfsmatig gebruik). Dit proces is nog niet gestopt. Vanuit een breder perspectief is duidelijk behoefte om de samenhang en balans te zoeken tussen enerzijds het uitoefenen van het boerenbedrijf en anderzijds de woon- en recreatiebestemming. In 2024 willen we starten met het in kaart brengen van de bestaande situatie. Daarnaast moet met een ruime blik gekeken worden op welke wijze de huidige woon- en recreatie-initiatieven (inclusief verstrekte vergunningen) de doelen van het gebiedsproces van het Leechlân versterken.

We willen in 2024 een landschapsbiografie maken, waarbij we niet alleen willen leren over de ontstaansgeschiedenis van het landschap, maar vooral over de wisselwerking tussen mens (agrarisch ondernemer) en natuur. Zo kunnen inzichten over hoe voorgaande generaties inspeelden op de natuurlijke omstandigheden voeding geven aan de nu en in de toekomst in gang te zetten projecten en ontwikkelrichtingen binnen het Leechlân.

Producten en acties:

- Onderzoek naar potentie kansrijk weidevogelgebied.
- Verkenning proefstatus bovengronds mest uitrijden.
- Opleveren inventarisatie woon-recreatie initiatieven.
- Opstellen landschapsbiografie.

9 Programmalijn 6 Onderzoek en monitoring

In dit werkplan is innovatie en onderzoek een essentieel onderdeel van vele activiteiten die worden ondernomen. Het is van belang de kennis van de effecten van deze maatregelen te vergroten middels onderzoek en monitoring. Grotendeels wordt dit integraal meegenomen in de betreffende projecten; de meer projectoverstijgende onderzoeken en monitoring vallen onder programmalijn 6.

We weten inmiddels steeds meer, maar er zijn ook nog de nodige kennislacunes die om invulling vragen. Een deel van de kennis wordt in onze eigen provincie opgedaan, maar een groot deel wordt ook landelijk ontwikkeld. De generieke kennisvragen worden door het Kenniscentrum Bodemdaling en Funderingen (KBF) en het Nationaal Onderzoeksprogramma Broeikasgassen Veenweide (NOBV) opgepakt. Daarnaast ontwikkelt het NOBV een landelijke meetmethodiek voor de uitstoot van CO2 door het inklinken van veen. Dit zogeheten model SOMERS wordt komend jaar door ontwikkeld naar een versie 2.0. Deze sluit beter aan op de Friese situatie en kan het effect van peilopzet op de uitstoot van broeikasgassen beter voorspellen.

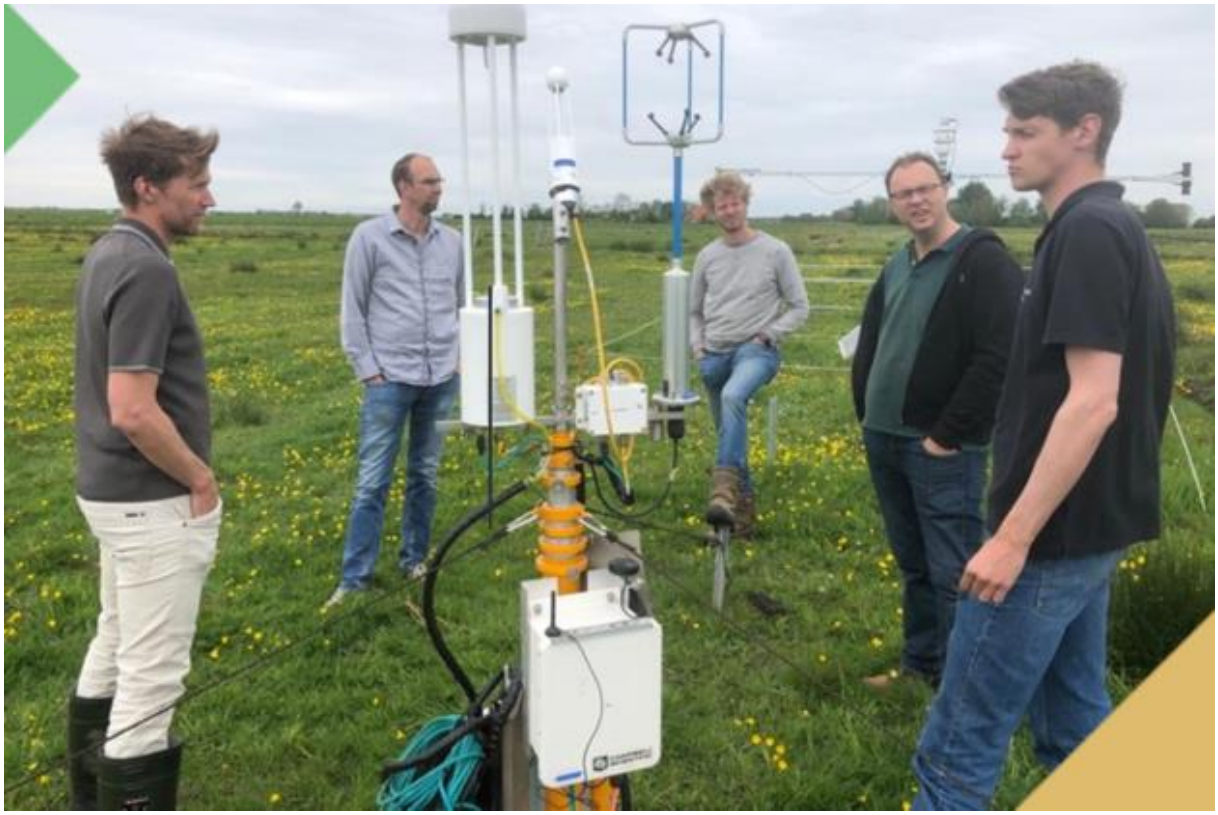
Verder is van belang het onderzoeksprogramma VIPNL te noemen. Dit is een landelijk programma dat grotendeels door het Ministerie van LNV wordt gefinancierd. Op onderdelen betaalt Fryslân mee met onderzoek en in de meeste onderzoeken participeren wij. In dit werkplan zijn de onderzoeken waarin wij deelnemen specifiek genoemd. In 2024 wordt een besluit genomen over een derde tranche van onderzoeken van VIPNL die worden opgestart.

Verder heeft het Veeweideprogramma, samen met de andere veenweideprovincies, de afgelopen drie jaar het Veenweide Innovatiecentrum (VIC) te Zegveld financieel gesteund en is de intentie, door alle huidige medefinanciers, uitgesproken dit nog eens voor vier jaar te doen. Het VIC wil een flinke stap voorwaarts maken als aanjager van brede systeem-innovatie, waardoor de innovatiebedrijven op de Hegewarren (gebiedsspecifiek) en het VIC (meer generiek) complementair aan elkaar worden en elkaar daarmee versterken.

In Fryslân richten we ons vooral op specifieke kennisvragen die van belang zijn voor de Friese situatie. Hierbij zoeken we ook aansluiting op de kennisagenda van het FPLG, zodat dubbel werk wordt voorkomen.

Acties 2024:

- Voortzetting deelname aan de nationale onderzoeksprogramma's, o.a. op het gebied van CO2-metingen, oppervlaktewater- en grondwaterpeilen en monitoring bodemdaling.
- Voortzetting financiering VIC Zegveld voor de periode 2024-2027.
- Voortzetting eigen CO2-metingen met Eddy Covariance.
- Voortzetting monitoring bodemdaling.
- Voortzetting monitoring grondwaterpeilen en bodemvocht bij aangepast peilbeheer.
- Voortzetting vervolgonderzoek naar preventie van en risico's op ontstaan en/of toename dierziekten bij nattere omstandigheden.
- Voortzetting verkenning monitoring waterkwaliteit en ecologie.
- Continueren analyse meetgegeven grondwaterstanden en bodemvochtgehaltes.
- Monitoring grondwaterpeilen bij mestkelders en vervolgonderzoek aan het risico van bezwijken van mestkelders door peilverhogingen.

Figuur 9.1: Opstelling met een Eddy Covariance mast. Dit is één van de meetmethodes die gebruikt worden om de CO2-uitstoot van de Friese veenweide te meten.

10 Programmalijn 7 Leefomgeving en funderingen

In het Friese veenweidegebied hebben we te maken met funderingsproblematiek in het buitengebied en in bebouwde gebieden. Tot circa 1970 werden woningen vaak op houten palen gefundeerd. Er kan om verschillende redenen schade aan zo'n fundering ontstaan, zoals bijvoorbeeld paalrot door langdurige droogstand, palenpest, een bacterie die de houten palen onder water aantast, of bouwkundige factoren. Woningeigenaren zijn zelf verantwoordelijk voor onderhoud aan de woning, dus ook voor de fundering. Naar schatting 8.100 woningen in het Friese veenweidegebied lopen een risico op funderingsschade. Er is sprake van concrete schade (zie figuur 10.1) en een duidelijke hulpvraag aan de overheden.

Figuur 10.1 Twee gebouwen met houten funderingen

In december 2022 is de funderingsaanpak door Provinciale Staten, het algemeen bestuur van het Wetterskip en de zeven Veenweidegemeenten vastgesteld en zijn tevens diverse moties aangenomen. Met deze funderingsaanpak willen de besturen woningeigenaren in het Friese veenweidegebied ondersteunen bij de preventie en het herstel van funderingsschade. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de onderdelen van de Funderingsaanpak en hun onderlinge samenhang. Groen gekleurd is de oorspronkelijke Funderingsaanpak en in blauw zijn de aanvullingen op de Funderingsaanpak naar aanleiding van de moties weergegeven.

Funderingsaanpak	*Onderdelen*
Funderingsloket	Communicatie
	Data (funderingsgegevens verzamelen)
	Psychosociale hulp
	Bemensing
Subsidieregeling Funderingsonderzoek	Incl. kwijtschelden eigen bijdrage funderingsonderzoek
Subsidieregeling Innovatie	
Subsidieregeling Duurzaam Funderingsherstel (40/40)	
Garantieregeling	
Commissie bijzondere gevallen	
Doorpakken op code rood (40/200)	
Lobby	

Tabel 10.2 Overzicht van de Funderingsaanpak (onderdelen en samenhang)

Organisatie

De funderingsaanpak vindt plaats onder de regie van het Veenweideprogramma en in nauwe samenwerking tussen provincie, Wetterskip en de zeven Veenweidegemeenten. Veenweideprogramma-breed zijn samenwerkingsafspraken tussen de partijen gemaakt. Om de samenwerking voor de funderingsaanpak voor de toekomst goed te borgen zijn aanvullende samenwerkingsafspraken nodig. Hiervoor wordt een samenwerkingsbrief opgesteld.

In 2023 is gestart met de voorbereiding en uitvoering op basis van dit besluit en de aangenomen moties. Door de aangenomen moties is de omvang van de voorbereidingen dusdanig toegenomen ten opzichte van de oorspronkelijk voorgestelde Funderingsaanpak, dat de uitvoering niet vanuit de staande organisatie kan gebeuren. Een apart projectteam als onderdeel van Programmateam Veenweide is daarom nodig. Met extra inzet wordt zorgvuldig en adequaat omgegaan. Mede door de krapte op de arbeidsmarkt kan de oorspronkelijke planning niet gerealiseerd worden en loopt een aantal initiële onderdelen door in 2024.

Agenda 2024

Funderingsloket

Het funderingsloket Fryslân was ondergebracht bij het KCAF en had een beperkte functie. Woningeigenaren konden er terecht met vragen rondom preventie en herstel van funderingsschade. Het vernieuwde funderingsloket heeft als doel om woningeigenaren ook te ondersteunen bij het verkrijgen van subsidies voor funderingsonderzoek (en –herstel) en eventueel bij het opstellen van een herstelplan, met oog voor psychosociale aspecten van eigenaren met funderingsproblemen. Samen met de regio, de betrokken gemeenten, provincie en Wetterskip wordt gewerkt aan de brede loketfunctie in het gebied. Het vernieuwde loket wordt begin 2024 opengesteld.

Regelingen

De **subsidieregeling voor funderingsonderzoek** wordt begin 2024 opengesteld. Doel van deze regeling is eigenaren in het veenweidegebied financieel te helpen met het uitvoeren van funderingsonderzoek. Hierbij is inbegrepen een subsidie voor huiseigenaren met een kleine beurs. Deze groep kan een **kwijtschelding van de eigen bijdrage** aan de kosten van het funderingsonderzoek krijgen. Er is veel aandacht besteed aan de toegankelijkheid en leesbaarheid van de regeling.

Een **innovatieregeling** is in voorbereiding. Een verkenning die we in 2023 hebben uitgevoerd laat zien dat het de voorkeur verdient om innovaties niet via een subsidieregeling te doen, maar

daarvoor aan te sluiten bij bestaande innovatieprogramma's. Hiermee is er meer kans op interessante oplossingen en krijgen we meer begeleiding en expertise aan boord. Mogelijke onderwerpen waar innovatieve ideeën voor Fryslân op zouden kunnen worden uitgevraagd zijn het vroegtijdig signaleren en monitoren van funderingsschade (code oranje en gevelscans) en de conservering van houten palen.

Een **subsidieregeling voor funderingsherstel** is in voorbereiding. Doel van deze regeling is om funderingsherstel te subsidiëren. Uitgangspunt is een subsidiepercentage van 40% van de funderingsherstelkosten met een maximum van € 40.000 (gebaseerd op gemiddelde herstelkosten van € 100.000). Een zorgvuldige afweging van de implicaties van deze regeling is van belang. Zo'n regeling opzetten is pionieren. Voor het op(en)stellen van de regeling zijn er financiële en juridische aspecten die zorgvuldig afgewogen moeten worden. De 40/40 regeling kan bijvoorbeeld precedenten scheppen. Andere delen van het land kijken dan ook met belangstelling naar Fryslân. In de eerste helft van 2024 willen we het opstellen en openstellen van de regeling oppakken. Hierin wordt een afweging van risico's en implicaties meegenomen.

Een **garantieregeling** is voorgesteld in afwachting van een aanpassing van het bestaande landelijke Fonds Duurzaam Funderingsherstel (FDF). Bij de besluitvorming eind 2022 was het beeld dat het Rijk nog enkele jaren nodig zou hebben voor een hervorming van het FDF. In PS (Provinciale Staten) is daarop een motie aangenomen om de garantieregeling zo lang als nodig is in stand te houden tot er een landelijk Fonds is. Inmiddels blijkt uit de Kamerbrief van het ministerie van BZK (oktober 2023) dat het Rijk inzet op een FDF 3.0 dat in juli 2024 in werking treedt, waarbij de belangrijkste knelpunten van het huidige landelijke fonds worden weggenomen. Het FDF 3.0 wordt een fonds enkel voor niet-kunners, het krijgt een landelijke werking en de leenvoorwaarden worden aangepast, o.a. ook vrijstaande woningen, (bij uitzondering) combinatie wonen-werken en sloop-nieuwbouw en een meer marktconforme rente. We gaan in 2024 bekijken of de nieuwe FDF-garantieregeling voldoet, of dat een Friese leenfaciliteit nodig is.

Een **Commissie bijzondere gevallen** zou in situaties met bijzondere knelpunten, psychische/lichamelijke klachten of financieringsproblemen ten gevolge van de funderingsproblematiek moeten beoordelen of er afgeweken kan worden van bestaande regelingen om een passende oplossing te vinden. Er is nog geen concreet beeld van wat we met bijzondere situaties bedoelen. Met de aanpak van code rood gevallen wordt ervaring opgedaan met een aantal bijzondere gevallen, waaruit blijkt dat zaakbegeleiding vanwege het maatwerk veel menskracht vraagt en dat er vaak (zeer) hoge bedragen nodig zijn voor funderingsherstel. Een aantal aspecten die met deze Commissie te maken hebben is al geadresseerd: psychosociale aspecten zullen worden behartigd in het Funderingsloket en van het landelijke FDF 3.0 is bekend dat het zich juist richt op de niet-kunners. Of dit voldoende is en wat de mogelijkheden c.q. risico's zijn, zal in 2024 worden onderzocht en afgewogen.

Aanpak code rood-gevallen
In 2023 is een start gemaakt met de aanpak van de 13 zogenaamde code rood-gevallen. Dit gaat om woningen waarvan de fundering in 2020 is onderzocht voor de pilot Hoogwatervoorzieningen, een onderzoek van het Wetterskip in de Groote Veenpolder. Dit onderzoek heeft uitgewezen dat de fundering van deze woningen in een dusdanige staat is dat snel herstel noodzakelijk is. Een onafhankelijk intermediair heeft in 2023 verkennende gesprekken gevoerd. Daaruit bleek dat vijf woningeigenaren geheel of gedeeltelijk funderingsherstel hebben uitgevoerd. Acht woningeneigenaren hebben echter, onder meer vanwege onvoldoende financiering, niet tot herstel kunnen overgaan. Vier onafhankelijke adviseurs stellen momenteel een herstel- en financieringsplan op, eerst voor de meest urgente woningen. Dit gebeurt samen met de woningeigenaren en waar nodig met experts op het gebied van bouwkunde/constructietechniek en financiën. Naar verwachting is in ieder geval het jaar 2024 nodig om alle gevallen, binnen het

financieel bestuurlijk kader (subsidiepercentage 40% van de herstelkosten met een maximum van € 2 ton) te begeleiden tot een maatwerkoplossing.

Lobby
Op nationaal niveau werken Rijk, het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Unie van Waterschappen (UvW) en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) aan een Nationaal Programma Aanpak Funderingsproblematiek (NPAF). Het NPAF richt zich op de gehele funderingsproblematiek en niet enkel die in het veenweidegebied. Als Fryslân zijn wij ambtelijk betrokken bij de opstelling van het NPAF. We brengen de Friese aanpak bij verschillende platforms ambtelijk en bestuurlijk onder de aandacht zodat de landelijke en de Friese aanpak op elkaar aan kunnen sluiten.

De funderingsproblematiek is een maatschappelijk probleem dat in meerdere provincies speelt en waarvan de kosten niet gedragen kunnen worden door de regionale overheden. Het algemeen bestuur van het Wetterskip en Provinciale Staten (PS) hebben in hun moties in december 2022 aangegeven dat de financiële middelen (€ 5 miljoen) voor funderingsherstelsubsidie voor 2023-2028 in principe bij het Rijk moeten worden teruggehaald. De enkele honderden gevallen in het veenweidegebied die hiermee geholpen zouden kunnen worden zijn echter een topje van de ijsberg. Afgelopen jaar is de problematiek in het Friese veenweidegebied nadrukkelijk bij het Rijk geagendeerd, o.a. in een rondetafelgesprek van de Tweede Kamer en via het FPLG, de maatregelpakketten en het werkbezoek in Fryslân van de Raad voor de Leefomgeving. In 2024 willen we hier nauw op aangehaakt blijven.

Komend jaar wordt verder ingezet op uitbreiding van de lobby voor de funderingsaanpak en kennis- en strategieontwikkeling gericht op zowel het nu als de toekomst van dit omvangrijke vraagstuk. We sluiten, waar dit effectief bij kan dragen aan de doelstellingen van het Veenweideprogramma, zoveel mogelijk aan bij ministeries en landelijke netwerken, samenwerkingen zoals het IPO, VNG, UvW, Kenniscentrum Bodemdaling en Funderingen (KBF), het Nationaal Kennisprogramma Bodemdaling (NKB), Platform Slappe Bodem (PSB), Coalitie Stevige Steden (CSS).

Acties 2024:
- Openen en in bedrijf stellen van het Friese Funderingsloket.
- Uitvoeren subsidieregeling funderingsonderzoek incl. kwijtschelden eigen bijdrage.
- Verder verkennen en uitwerken innovatieregeling funderingen.
- Afweging implicaties subsidieregeling funderingsherstel, afhankelijk daarvan regeling eventueel verder voorbereiden.
- Afweging eigen garantieregeling maken in het licht van landelijke FDF 3.0.
- Voortzetten afhandeling code rood-gevallen in de Groote Veenpolder.
- Verder werken aan de lobby en kennis- en strategieontwikkeling, samen met o.a. IPO, VNG, UvW, KBF, PSB en CSS.
- Vastleggen aanvullende samenwerkingsafspraken voor funderingen in de veenweideaanpak.

Kosten en Financiering Werkplan Veenweide 2024		Kostenraming					Dekking					
Maatregel			2024	2025	2026	2027	Exploitatie Provincie 2024	Exploitatie Provincie 2025	Exploitatie Provincie 2026	Exploitatie Provincie 2027	Bijdrage Wetterskip Fryslan 2024	Investeringsgeld Wetterskip 2024
1	**Waterbeheer en Klimaatadaptatie**	**1.270**	1.270	0	0		250	0	0	0	1.020	0
	Thema 1: Peilbeheer		1.210				250				960	
	Thema 2: Waterberging en klimaatadaptatie		60								60	
	Thema 3: Veenweide en het grondwatersysteem											
2	**Bodem en Grondgebruik**	**464**	348	58	58	0	348	58	58	0	0	0
	Thema 1: Veenoxidatie afremmen door bodemmaatregelen		100				100					
	Thema 2: Bodemvruchtbaarheid/ bodem in balans		30				30					
	Thema 3: Draagkracht en gewas		108	33	33		108	33	33			
	Thema 4: Maisteelt, chemie en biodiversiteit		60	25	25		60	25	25			
	overige kosten		50				50					
3	**It Nije Buorkjen**	**1.760**	1.440	205	115	0	1.440	205	115	0	0	0
	Thema 1: Verdiencapaciteit landbouw behouden en verbreden		1.290	205	115		1.290	205	115			
	Thema 2: Landbouw en water		40				40					
	Thema 3: Kringlooplandbouw		110				110					
4	**Leefopmgeving, natuur en biodiversiteit**	**80**	80	0	0	0	80	0	0	0	0	0
	Thema 1: Natuur, biodiversiteit en landschap		80				80					
	Thema 2: Landschap, cultuurhistorie en archeologie											
5	**Intergrale gebiedsaanpak**	**760**	760	0	0	0	640	0	0	0	120	400
8.1	Aldeboarn-De Deelen		20								20	
8.2	Hegewarren		20								20	
8.3	Groote Veenpolder		200				180				20	
8.4	Gebiedsproces Idzegea		20								20	
8.5	Akkrumer Goedland		60				60					
8.6	Leechlan Grou-Warten		200				180				20	
	diverse initiatieven buiten de KG		20				20					
	Gebieden algemeen		20								20	400
	Lesa		200				200					
6	**Onderzoek en Monitoring**	**738**	363	125	125	125	303	125	125	125	60	0
	Innovatie projecten		363	125	125	125	303	125	125	125	60	
7	**Leefomgeving en funderingen**	**375**	125	125	125	0	125	125	125	0	0	0
	Projectmanagement		125	125	125		125	125	125			
8	**Algemeen**	**650**	650				450	0	0	0	200	0
	Communicatie		50				50					
	Programmasturing		600				400				200	
	TOTAAL	**6.097**	**5.036**	**513**	**423**	**125**	**3.636**	**513**	**423**	**125**	**1.400**	**400**

Versie 1.0, 11 december 2024

Bedragen x € 1.000

Bijlage 2 Overzicht personeelsinzet werkplan 2024

Personeelsinzet in euro's (x 1.000)	Provincie	Wetterskip	Overige	Totaal
Inzet basis capaciteit veenweide	676	1.274	187	2.137
Inzet extra capaciteit veenweide	453			453
Inzet capaciteit op projecten	1.002			1.002
Totaal gedekte capaciteit	**2.131**	**1.274**	**187**	**3.592**

Personeelsinzet in fte	Provincie	Wetterskip	Overige	Totaal
Inzet basis capaciteit veenweide	7	13	2	21
Inzet extra capaciteit veenweide	4			4
Inzet capaciteit op projecten	10			10
Totaal gedekte capaciteit	**21**	**13**	**2**	**35**

Bijlage 3 Overzicht financiering en bestedingen Veenweideprogramma

Totaal overzicht financiering Veenweideprogramma *Bedragen x € 1.000*	**Provincie**	**Wetterskip**	**Rijk**	**Overig**	**Totalen**
In uitvoering genomen:					
Programma algemeen:					
Werkplannen t/m 2023	24.062	3.280	2.345	-292	29.395
Regiodeal NIL Kansrijke gebieden	0	0	666	0	666
Funderingsaanpak	6.712	6.697	0	1.066	14.476
Ontwikkelgebieden (projecten):	0	0	0	0	0
ADD	96	183	39.508	0	39.786
HW	16.217	300	18.413	300	35.230
Idzegea	1.623	0	292	73	1.988
A. Totaal in uitvoering	***48.710***	***10.460***	***61.224***	***1.147***	***121.541***
B. Nog te programmeren	***5.020***	***10.118***			***15.137***
Totaal Veenweideprogramma (A+B)	**53.729**	**20.577**	**61.224**	**1.147**	**136.678**

Totaal overzicht bestedingen Veenweideprogramma *Bedragen x € 1.000*	*Via provinciale begroting*					
	Budget	**Besteed**	**Verplicht**	**Prognose te gaan**	**Prognose einde werk**	**Resultaat**
In uitvoering genomen:						
Programma algemeen:						
Werkplannen t/m 2023	26.262	17.217	3.019	5.307	25.543	719
Regiodeal NIL Kansrijke gebieden	666	81	69	516	666	0
Funderingsaanpak	6.712	1	49	6.662	6.712	0
Ontwikkelgebieden (projecten):	0	0	0	0	0	0
ADD	38.315	7.119	635	30.561	38.315	0
HW	32.155	11.774	1.170	19.211	32.155	0
Idzegea	1.915	41	0	1.874	1.915	0
Totaal in uitvoering	***106.025***	***36.233***	***4.942***	***64.131***	***105.306***	***719***

Bijlage 4 Overzicht financiële doorkijk Veenweideprogramma

Financiële doorkijk					
Veenweide programma algemeen					
excl. ontwikkelgebieden en funderingsaanpak					
versie 12/12/2023					
	Provincie exploitatie	**Wetterskip exploitatie**	**Wetterskip exploitatie Hoogwatercircuits**	**Wetterskip investeringen**	**Totaal**
Beschikbare middelen:					
Resultaten op werkplannen in uitvoering	719.528				719.528
Vrijval werkplan 2023; Heawei/Prikkewei	1.000.000				1.000.000
Vrijval werkplan 2023; pr bodem, thema 1	250.000				250.000
Nog vrij besteedbare middelen	5.019.500	2.817.500	4.500.000	7.300.000	19.637.000
Vrij beschikbare middelen	6.989.028	2.817.500	4.500.000	7.300.000	21.606.528
Totaal beschikbare middelen	**6.989.028**	**2.817.500**	**4.500.000**	**7.300.000**	**21.606.528**
Kostenraming 2023:					
Cofinanciering Groeifonds	1.250.000				1.250.000
Overige reserveringen	0				0
Subtotaal 2023	1.250.000	0		0	1.250.000
Saldo t/m 2023	**5.739.028**	**2.817.500**	**4.500.000**	**7.300.000**	**20.356.528**
Kostenraming 2024:					
Basis capaciteit	0				0
Aanvullende capaciteit	715.000				715.000
Goederen & diensten werkplan 2024	***4.697.000***	***500.000***	***900.000***	***400.000***	***6.497.000***
Subtotaal	5.412.000	500.000	900.000	400.000	7.212.000
Saldo t/m 2024	**327.028**	**2.317.500**	**3.600.000**	**6.900.000**	**13.144.528**
Prognose 2025:					
Basis capaciteit	0				0
Aanvullende capaciteit	715.000				715.000
Goederen & diensten werkplan 2025	***4.000.000***	***500.000***	***900.000***		***5.400.000***
Subtotaal	4.715.000	500.000	900.000	0	6.115.000
Saldo t/m 2025	**-4.387.972**	**1.817.500**	**2.700.000**	**6.900.000**	**7.029.528**

FEANGREIDE FRYSLÂN

Uitgave:
Feangreide Fryslân, januari 2024

Contact:
U kunt ons op werkdagen bellen tussen 9.00 en 17.00 uur via 058 292 59 25. Of mail: veenweide@fryslan.frl

Website:
www.veenweidefryslan.frl